

Hisbe Bağlamında Günümüz Semt Pazarlarının Denetim ve Düzenini Sağlayan Kurumların Etkinliği

*The Efficiency of the Institutions Providing the Supervision and Order of Today's
Neighborhood Markets in the Context of Hisbah*

Leyla ERGENE

*Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalı,
ergene.leyla@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2146-0888*

Muhammed Emin DURMUŞ

*Doktor Öğretim Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İslam İktisadı ve Finans Bölümü,
muhammeddurmus@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2468-8551*

Öz: Bu çalışmada, Hisbe teşkilatı bağlamında semt pazarlarını denetleyen ve düzenleyen kurumların etkinliğinin ve İslam ticaret ahlakı anlayışının pazar düzenindeki rolünün keşfedilmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, kartopu örnekleme tekniği ile belirlenmiş, Sakarya'da, Adapazarı ilçesindeki Katlı Pazar Yeri eşrafından 8 kişi ile Ticaret İl Müdürlüğü, İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü, İlçe Belediyesi Zabıta Müdürlüğü ile Sebze ve Meyveciler Esnaf Odası yetkilileri oluşturmaktadır. Çalışmada yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinden faydalanılmış, kaydedilen görüşmeler deşifre edilerek ATLAS.ti 8 programına aktarılmış, veriler tema grupları oluşturularak içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmada katılımcıların "Hisbe kurumu" hakkında bilgileri olmamakla birlikte, İslam ticaret ahlakına yönelik fikir sahibi oldukları ve dini değerlerine bağlı kalarak alışveriş yapmaya gayret ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, pazarların düzen ve denetimlerinde eksikliklerin olduğu, düzenleyici ve denetleyici kurum yetkilileri ile pazar esnafının denetim ve düzenlemelerle ilgili soruların bazılarında zıt cevaplar verdiği tespit edilmiştir. Buradan hareketle pazar yerlerinde yapılması gereken düzenleme, denetim ve yaptırımları tek elden uygulayacak ve fiilen takip edecek, pazar yerlerine has bağımsız bir kuruma ihtiyaç bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hisbe, İslam İktisadı, Ticaret Ahlakı, Semt Pazarları, Pazar Denetimi, Nitel Araştırma.

JEL Kodları: A10, B11, D40.

Abstract: In this study, it is aimed to explore the effectiveness of the institutions that supervise and regulate the neighborhood markets in the context of the Hisbah organization and the role of the Islamic commercial ethics in the market order. In this context, qualitative research method was used. The study group of the research, determined by the snowball sampling technique, consists of 8 people from the notables of the Katlı Pazarı in the Adapazarı district of Sakarya, and the officials of the Provincial Directorate of Commerce, the District Directorate of Agriculture and Forestry, the District Municipality Police Department and the Chamber of Vegetables and Fruits Craftsmen. In the study, semi-structured interview technique was used, recorded interviews were transcribed and transferred to ATLAS.ti 8 program, and the data were analyzed by content analysis method by creating theme groups. In the research, it was concluded that although the participants did not have knowledge about the "Hisbah institution", they had an idea about Islamic business ethics and tried to make their business transactions by adhering to the religious values. In addition, it has been determined that there are deficiencies in the regulation and supervision of the markets, and that the authorities of the regulatory and supervisory institutions and the market tradesmen give contradictory answers to some of the questions about the supervision and regulation. From this point of view, it has been concluded that there is a need for an independent institution specific to the marketplaces, which will single-handedly implement and actually monitor the regulations, inspections and sanctions that must be made in the marketplaces.

Keywords: Hisbah, Islamic Economics, Business Ethics, Neighborhood Markets, Market Control, Qualitative Research.

JEL Codes: A10, B11, D40.

GİRİŞ

İktisadi ve ticari hayat hızlı bir değişim ve dönüşümden geçse de insanların bazı alışkanlıklarını devam ettirdikleri görülmektedir. Örneğin günümüzde insanlara daha nezih, konforlu ve şeffaf hizmet sunan süpermarket, hipermarket gibi gelişmiş market türleri hizmet göstermesine rağmen halen insanların bir kısmı her semtte haftanın belirli bir günü kurulan semt pazarlarından alışveriş yapmaya devam etmektedir. Bununla beraber pek çok insanın da bu pazarlardan alışveriş yapmayı bırakıp zikredilen büyük marketlere yöneldikleri de bir vakıadır. Peki birçok kişiyi semt pazarlarından uzaklaştırıp marketlere sevk eden sebepler nelerdir? Bu durumun, daha temiz bir ortamda, istenilen saat ve günde alışveriş yapma gibi fiziki şartlardan kaynaklanan sebepleri olduğu gibi, yeterli denetim ve düzenlemelerin olmamasına bağlı olarak bazı pazarıcı esnafının müşteri memnuniyetini olumsuz etkileyen davranışlarından kaynaklanan sebeplerinin de olduğunu söylemek mümkündür. Bu davranışlar arasında; sattığı ürünleri olduğundan farklı bir şekilde etiketleme, çeşitli ışıklandırmalarla ürünleri olduğundan farklı gösterme, ürünlerin kötüsünü müşteriye verme, tartıda hile yapma gibi davranışlar yer almaktadır. Bu davranışlar satıcıyı haksız kazanç elde etmeye sevk ederken müşterinin de aldanmasına yol açmaktadır.

İslam dininde ticaretin teşvik edildiği hatta “Doğru sözlü, dürüst ve güvenilir tâcir, peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraberdir” (İbn Mâce, Ticârât, 1), “En faziletli kazanç, kişinin elinin emeği ve dürüst yapılan alışveriştir” (Ahmed b. Hanbel, IV, 141) gibi hadislerle övüldüğü bilinmektedir. Ancak bu, İslam’da her türlü ticaretin övüldüğü anlamına gelmemektedir. Bilakis İslam dininde övülen ve teşvik edilen ticaretin ön şartı karşılıklı rızaya dayanması ve meşru olmasıdır. Böylece İslam dini ticari hayatta hem satıcıyı hem de alıcıyı korumayı hedeflemiştir. İşte İslam medeniyetinde çarşı-pazarda bu düzeni sağlamaya yönelik olarak hisbe adlı bir kurum kurulmuştur.

Hisbe kelimesi, Arapça’da “hesap etmek, saymak, yeterli olmak” anlamlarına gelen hasb (hisâb) kökünden türeyen ve “sevabını umarak bir işi yapmak”, “akıllı ve basiretli bir şekilde yönetmek”, “çirkin bir iş yapmayı kınamak”, “hesaba çekmek” gibi anlamlara gelen ihtisâb mastarından isimdir. Terim olarak ise hisbe, “emir bi’l-ma’ruf nehiy ani’l-münker” yani “iyiliğin emredilip kötülükten men edilmesi” prensibi uyarınca gerçekleştirilen genel ahlakı ve kamu düzenini muhafaza etmeyi ve özellikle bununla görevli kurumu ifade etmektedir. Hisbe kişi, toplum ve devlet hakları ihlallerini oluşturan fiillere yönelik olup bu teşkilâtın görev alanı Allah hakkı, kul hakkı, her iki yönü de bulunan haklar olmak üzere üç temel hakkın korunmasını kapsamaktadır. Hisbe faaliyetleri, genel olarak kamu hukuku kapsamına dahil olmakla beraber yer yer muhtesibin yetki ve sorumluluklarına göre idare hukukunun kapsamına da girmektedir (Kallek, 1998).

İslam'ın piyasaya bakışını yansıtan hisbe kurumu hem iktisadi hem de toplumsal hayatı düzenleyen ahlaki ilkelerin uygulanmasını ve denetlenmesini sağlamakla görevlidir. Hisbe kurumunun ortaya çıktığı dönemin özellikleri ve geniş uygulama alanı göz önüne alındığında, günümüzde böyle bir kurumu karşılayacak müstakil bir devlet kurumu bulunmamaktadır. Bunun en temel sebebi hisbe kurumun ilk defa ortaya çıktığı 7. yüzyıldaki devlet anlayışı ile günümüz modern devlet anlayışı arasında ciddi farklılıklar bulunmasıdır. Nitekim modern devlet, Aydınlanmacı felsefi gelenekten beslenmektedir. Bu gelenek devleti her türlü karşıtığa rağmen ayakta kalacak ve ideolojisini sürdürmeyi sağlayacak ortamı sağlamaştıracak politikaları ahlaki değerlerin üstünde görmektedir. Modern devlet başta ahlak olmak üzere çıkarları uğruna tüm değerleri araçsallaştırma mantığına sahiptir. Bu nedenlerden ötürü Müslüman toplumlarda İslam'ın iktisadi ilkeleri ile modern devletin iktisadi ilkeleri çatışmaktadır. Hatta modern devlet, İslami değerlerin iktisadi, siyasi, hukuki ve kültürel olarak uygulanmasında engelleyici politikalar gütmektedir (Yılmaz vd., 2021). Geleneksel toplumlarda Müslüman bireyin sahip olduğu ontoloji, kimlik, kültür, aidiyet gibi temel ahlaki öğeler modernleşme süreci boyunca mütemediyen değişime ve dönüşüme uğramıştır (Babacan ve Yılmaz, 2019). Dolayısıyla modern devlet, bireyin toplum ve devlet ile arasında mevcut olan aile, din, etnik topluluk, cemaat, gelenek gibi ara kurumları ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle bireyler sistemli bir şekilde yalnızlaştırılmaya maruz bırakılmış ve devletin baskıcı yapısı karşısında direnme gücü sınırlandırılmıştır. Oysa geleneksel toplumlarda Müslüman birey kul olma bilinci ile hareket ederek, yaptığı her fiile karşılık dünya ve ahirette sorumlu olacağını farkında olur. Böylece kendi hayatında ve toplum ve tabiatla ilişkisinde dengeli olmaya çalışır. Modern devlet, maksimum kâr anlayışıyla yönetilen şirket mantığı ile işlemektedir. İslam siyaset düşüncesinde ise devlet, toplumsal iyiyi amaçlayan aşkın ve soyut bir kurumdur. Özellikle Endülüs, Selçuklu ve Osmanlı devlet tecrübelerinde, devletin bu nitelikleri daha barizdir. Modern devletin sahip olduğu engelleyici nitelikler nedeniyle, Müslüman kimliğini ortaya koyarak, İslami değerlere sahip kurumlar inşa etmenin güçlüğü-ımkânsızlığı ise Türkiye tecrübesinde görülmektedir (Yılmaz vd., 2021).

Yukarıda değinilen geleneksel Müslüman toplumların devlet yapısı ve yönetimi ile modern devlet yönetiminin niteliksel farklılıklarından ötürü hisbe kurumunun günümüzde tabii olarak birebir karşılığı bulunmamakla birlikte, belediyelerin zabıta teşkilatının hisbe kurumunun icra ettiği faaliyetlerin cüzi bir kısmını (denetim ve cezai yaptırım) yerine getirdiği söylenebilir. Modern devlet yapısıyla birlikte günümüzde ahlaki değerlerin gittikçe kaybedildiği düşünüldüğünde çarşı-pazar eşrafının ve ilgili denetleyici kurum yöneticilerinin eksikliklerinin, geliştirilebilecek yönlerinin ortaya konulması önem arz etmektedir.

Literatüre bakıldığında hisbe bağlamında genellikle teorik çalışmalar bu-

lunmakla birlikte, günümüzde hisbe kurumunun icra ettiği görevleri yerine getiren farklı kurumların etkinliği ve İslam ticaret ahlakının semt pazarlarına yansımaları araştıran sınırlı sayıda çalışmaya rastlanılmıştır. Türkiye için ise bu kapsamda yapılacak bir araştırmanın eksikliği hissedilmektedir. Literatürde, çoğunlukla hisbe kurumu, tarihi, fonksiyonları, muhtesibin görevlerine ilişkin çalışmalar (Salim vd., 2015; Ateş, 2017; Kalkavan, 2018); hisbe kurumunun farklı devirlerdeki uygulamasına ilişkin çalışmalar (Demirkaya, 1998; Özsoy, 2004; Dost, 2021; Habergetiren ve Yalnız, 2021; Hizmetli, 2004; Canpolat, 2015; Hizmetli, 2017) ile günümüzdeki Hisbe kurumuna benzer kurumların incelendiği çalışmalara rastlanılmıştır (Alkış, 2011; Attahiru vd., 2016; Siro ve Sundramoorthy, 2017; Akça ve Bozathlı, 2018; Alkış, 2019; Azhar vd., 2020; Barış, 2020; Dönmez ve Kayadibi, 2021).

Hisbe kurumunun semt pazarlarında yansımalarına yönelik olarak ise, Anwar vd.'nin (2020) semt pazarlarındaki iş ahlakı uygulamasında hisbenin rolünü analiz etmek amacıyla, Endonezya Surabaya'da Wonokromo semt pazarı satıcılarıyla görüşme yaptığı araştırmasına rastlanmıştır. Türkiye'de ise, hisbe bağlamında semt pazarlarını düzenleyen ve denetleyen kurumların etkinliğini ele alan aynı zamanda İslam ticaret ahlakının semt pazarlarında yansımalarını inceleyen herhangi bir nitel çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, geçmişte hisbe kurumu tarafından icra edilen, günümüzde ise çarşı-pazarın düzen ve denetimi işlevini yerine getiren kurumların etkinliği ile hisbe bağlamında İslam ticaret ahlakı anlayışının semt pazarlarında uygulanışının ve rolünün keşfedilmesidir. Bu amaç çerçevesinde, Sakarya, Adapazarı ilçesindeki Katlı Pazar Yeri eşrafından 8 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca, araştırma bulgularının çaprazlama kontrolü için, Ticaret İl Müdürlüğü, İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü, İlçe Belediyesi Zabıta Müdürlüğü ile Sebze ve Meyveciler Esnaf Odası yetkilileri de mülakatlara dahil edilmiştir. Çalışma neticesinde elde edilecek bulguların hem literatüre katkı sağlayacağı hem de şehir yönetiminde farkındalık oluşturacağı düşünülmektedir.

Araştırmada çalışılacak kişi sayısının Katlı Pazar Yeri eşrafından 8 kişi ile denetleyici kurum yetkililerinden 4 kişi olmak üzere, toplamda 12 kişi olarak belirlenmesi araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Farklı şehirlerde ve semtlerde, farklı sayıda ve gıda dışı iş konularında çalışan pazarcılara ya da diğer esnafa yönelik benzer araştırmalar yapılarak çalışma genişletilebilir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İslam'da ticaret teşvik edilirken hem üreticiyi hem de tüketiciyi koruyucu tedbirler de beraberinde getirilmiştir. Dolayısıyla, ticaret ahlakı hem Kur'an'ın hem de Hz. Peygamber'in (sav) önem verdiği temel bir konuyu oluşturmaktadır (Tabakoğlu, 2013). Orman (2016), hisbeyi "iyiliği emr ve kötülükten nehye ilişkin Kurânî tenbihten kaynaklanan, İslamî bir sosyal yükümlülüğün (*farz-ı kifâye*) kurumsallaşmış formunun tarihsel ismi" olarak tarif etmektedir. Bu tanımdan da anlaşıldığı üzere hisbe hayatın hemen her köşesinde söz sahibi olan bir kurumdur.

Hisbe ve muhtesib isimlerinin kaynağı kesin olarak tespit edilememektedir. Teşkilatın kuruluş aşamasında hisbe ve muhtesib yerine kaynaklarda pazar zabıtası olarak tercüme edilebilecek "sâhibü's-sûk", "âmilü's-sûk" tabirlerine rastlanmaktadır (el-Endelüsî, Ahkâmu's-sûk). Ancak bu memuriyetin yerini muhtesibe ne zaman bıraktığı tartışmalıdır. Hz. Peygamber'in (sav) bizzat pazar denetimlerine çıktığı ve gayri meşru davranışlarda bulunanlara gerekli uyarıları yaptığı çeşitli rivayetlerden anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in (sav) emir bi'l-ma'ruf nehyi ani'l-münker faaliyetleri toplum hayatını bütünüyle kapsamış, ancak daha sonra ferdi sorumlulukları çoğalınca uygun özelliklere sahip bazı kişileri esnaf ve sanatkarların işlerini denetlemek için resmen "sâhibü's-sûk" sıfatıyla görevlendirmiştir. Kaynaklarda Hz. Ebû Bekir devrine ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin de bizzat şehir ve pazar denetimlerine çıktıkları, ayrıca bu işler için özel görevliler tayin ettikleri bilinmektedir (Kallek, 1998). Emevîler, Abbasîler, Fâtımîler, Eyyübîler, Büveyhîler, Memlûkler'de, Mağrib ve Endülüs'te, Büyük Selçuklular, İlhanlılar, Timurlular, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar'da hisbe kurumunun ve muhtesibin varlığı bilinmekle birlikte, İslam ülkelerinde genel olarak XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında tarihe karışmıştır (Kavakcı, 1975).

Muhtesibin sorumluluk alanı oldukça geniş olmakla birlikte genel olarak riba ve ihtikârla iş yapılmasını engellemek; fiyat artışlarını kontrol altına almak; iktisadi faaliyetlerde ve toplumda ahlak dışı davranışları önlenmek; İslam'ın kesin bir dille yasaklamış olduğu kumar oynanmasını ve alkol kullanılmasını yasaklamak ve bunları tahrip etmek; resim ve heykel yapımını engellemek; Müslim ve gayr-i Müslimlerin giydikleri kıyafetleri teftiş etmek; kadın ve erkek ilişkilerinde İslami kurallara riayet edilmesini sağlamak; hayvan, esir ve kölelerin haklarını savunmak; zimmilere karşı kötü davranışları uyarmak; topluca yapılan ibadetlerde kurallara riayet edilmesini temin etmek ve esnafın kontrolünü yapmak gibi faaliyetler muhtesibin görev ve sorumlulukları arasındadır (Kallek, 1998).

Muhtesibin zikredilen bu görevlerinin en önemlilerinden biri olan fiyatların artışını kontrol altına almak bir başka ifadeyle narh — resmî tavan fiyat belirlemek — İslam alimleri arasında tartışılan ve hükmü hususunda görüş ayrılığı

olan bir konudur. “Temel ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarına —onları oluşturan etkenlere dokunulmadan— açık kamu yararı gereği doğrudan müdahale edilerek belirli sınırları aşmasının önlenmesi maksadıyla resmî tavan fiyat belirlenmesine dar anlamda narh denir. Geniş anlamda narh, asgari ve sabit fiyat tespitlerini de içerir” (Kallek, 2006, s.258). Örneğin, *Ahkâmu’s-Sûk* müellifi Yahya b. Ömer el-Endülüsî’ye göre, devletin piyasadaki rolü düzenleme ve denetlemedir. İdeal bir piyasada fiyat kontrolü olmamalıdır. Piyasada tekelleri veya kartel oluşumları varsa devletin bu duruma engel olması gerekir (el-Endelüsî, *Ahkâmu’s-sûk*; Bal, 2013). *El-Hisbe fi’l-İslâm* müellifi İbn Teymiyye ise, devletin hem ihtiyaçların karşılanması hem de haksızlıkların ortadan kaldırılması amacıyla belirli şartların gerçekleşmesi durumunda piyasaya müdahale edebileceğini savunur (Sarı, 2020). Her ne kadar narh konusunda alimler arasında ihtilaf olduğu ifade edilse de buradaki tartışmanın keyfi olarak narh belirlenmesi üzerine odaklandığı, devletin arzı veya zaruri durumlarda narh uygulayabileceği hususunda farklı görüş bulunmadığı söylenebilir.

İslam tarihinde çok önemli fonksiyonlar icra ettiği için müstakil olarak hisbe kurumuna odaklanan pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerde hisbe kurumu enine boyuna ele alınmış, kurumun fonksiyonları, muhtesibin görev ve sorumlulukları, muhtesibin özellikleri ve ahlaki özellikleri üzerinde durulmuştur. Klasik dönem hisbe literatürü homojen olmamakla birlikte, oldukça zengindir. Bunlar arasında İbn Teymiyye’nin (ö.728/1329) *el-Hisbe fi’l-İslâm* adlı eseri hisbenin teorik ve felsefî yönlerine vurgu yaparken, eş-Şeyzerî’nin (ö.589/1193) *Nihâyetu’r-Rutbe fi Talebi’l-Hisbe*’sinde olduğu gibi, diğer bazı eserler —*el-Hisbe fi’l-İslâm*’ın tam aksine— hisbenin pratik yönlerine ağırlık vermişlerdir. Bu iki örnekte olduğu gibi bazı eserler hisbeyi genel ve kapsayıcı bir şekilde işlerken, Yahya b. Ömer’in (ö.289/901) *Ahkâmu’s-Sûk*’u, el-Müceyledî’nin *et-Teysir fi Ahkâmi’t-Tesîr*’i ve Ebu’l-Abbas Abdullah el-İbyânî’nin (ö.352/964) *Mesâilu’s-Samâsirâ’sı*, hisbenin özel yönlerine yoğunlaşmış olan eserlerdir. İbnu’l-Uhuvve’nin (ö.729/1329) *Me’âlimu’t-Turbe fi Ahkâmi’l-Hisbe*, İbn Besam’ın *Nihâyetu’r-Rutbe fi Talebi’l-Hisbe*, İbn Abdun’un *Risâle fi’l-Kadâ ve’l-Hisbe*, İbn Abdu’r-Rauf’un *Risâle fi Âdâbi’l-Hisbe ve’l-Muhtesib*, Muhammed b. Ebî Muhammed es-Sakatî’nin *Kitâb fi Âdâbi’l-Hisbe*, Cersifî’nin *Risâle fi’l-Hisbe* ve Ebû Bekir el-Hallâl’in (ö.311/923) *el-Emru bi’l-Ma’rûf ve’n-Nehyu ‘ani’l-Münker* gibi eserleri de hisbe literatürüne örnek teşkil etmektedir (Orman, 2016).

Dünya ve ahiretin birlikte değerlendirildiği bir yaklaşımla iktisadi ve toplumsal hayatı düzenleme misyonu bulunan hisbenin günümüzde kurumsal anlamda birebir karşılığı bulunmamakla birlikte, bu konularda düzenleme ve denetleme yapmakla görevli çeşitli düzenleyici ve denetleyici kurumlar devlet tarafından ihdas edilmiştir. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), Rekabet Kurulu, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK), Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Kamu İhale Kurumu (KİK), Kamu

Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK), Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK) bu kurumlara örnek olarak verilebilir. Ayrıca, 28/11/2013 tarih, 28835 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe konulan 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, “kamu yararına uygun olarak tüketicinin sağlık ve güvenliği ile ekonomik çıkarlarını koruyucu, zararlarını tazmin edici, çevresel tehlikelerden korunmasını sağlayıcı, tüketiciyi aydınlatıcı ve bilinçlendirici önlemleri almak, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini özendirmek ve bu konulardaki politikaların oluşturulmasında gönüllü örgütlenmeleri teşvik etmeye ilişkin hususları düzenlemek” amacıyla Ticaret Bakanlığını ve belediyeleri görevlendirmektedir. Bunların yanında, tüketicinin bilinçlendirilmesi hususunda Millî Eğitim Bakanlığına; “ticari reklamlarda uyulması gereken ilkeleri belirleme ve haksız ticari uygulamalara karşı tüketiciyi korumaya yönelik düzenlemeleri yapma, bu hususlar çerçevesinde inceleme ve gerektiğinde denetim yapma, inceleme ve denetim sonucuna göre durdurma veya aynı yöntemle düzeltme veya idari para cezası veya gerekli görülen hâllerde de üç aya kadar tedbiren durdurma cezası verme hususlarında” Reklam Kuruluna; “tüketici sorunlarının ve ihtiyaçlarının belirlenmesi ile çıkarlarının korunmasına ilişkin gerekli tedbirleri araştırmak ve bu Kanunun uygulanmasına yönelik tedbirlere dair görüşleri öncelikle ele alınmak üzere ilgili mercilere iletmek amacıyla” Tüketici Konseyine; “reklam politikalarının oluşturulması ve uygulanması ile ilgili olarak çağdaş iletişim uygulamalarını takip etmek, reklam sektörünün ve reklam denetim işlevinin geliştirilmesine yönelik araştırma ve çalışmalar yapmak, bu alanda görüş ve önerilerde bulunmak ve bu görüş ve önerileri ilgili mercilere iletmek amacıyla” Reklam Konseyine; “tüketici işlemleri ile tüketicie yönelik uygulamalardan doğabilecek uyuşmazlıklara çözüm bulmak amacıyla” Tüketici Hakem Heyetine; “tüketici işlemleri ile tüketicie yönelik uygulamalardan doğabilecek uyuşmazlıklara ilişkin davalarda” Tüketici Mahkemelerine görev ve sorumluluklar vermektedir (Tüketicinin Korunması Hakkında 6502 Sayılı Kanun, 2013, Madde 1, 3, 6, 59, 63, 64, 65, 66, 73).

Zikredilen bu kurumların icra etmiş olduğu görevlerin birçoğu geçmiş dönemlerde hisbe kurumu tarafından yerine getiriliyordu. Bu açıdan hisbe kurumunun faaliyet alanının çok geniş olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bu kurumun “iyiliği emretmek, kötülükten menetmek” şeklinde belirlenen amacı da bunu göstermektedir. Dolayısıyla bu kadar geniş faaliyet alanı olan hisbenin bütün yönleriyle bir çalışmada ele alınması mümkün değildir. Bu sebeple bu çalışmada hisbe kurumunun faaliyet alanları içerisinde yer alan çarşı-pazarın düzeni, denetimi, kurallara uymayanlara yaptırım uygulanması, israfın önlenmesi, fiyat tespiti yapılması gibi görevlerin günümüz semt pazarlarında hangi kurum tarafından hangi ölçüde yerine getirildiği, bu düzenleme ve denetlemelerin yeterli olup olmadığı, esnafın bu düzenleme ve denetlemeler hakkındaki görüşleri mülakat yoluyla ortaya konmaya çalışılmıştır. Mülakattan elde edilen verilere göre de günümüz pazarlarının düzen ve denetiminin

İslam ticaret ahlakıyla ne ölçüde örtüştüğü, hangi alanlarda ayrıştığı, hisbe gibi çarşı-pazarın düzen ve tertibini sağlayacak müstakil bir kuruma gerek olup olmadığı sorularına cevap verilmeye çalışılacaktır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ VE ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Literatür İncelemesi

Hisbenin oldukça geniş kapsamlı olması nedeniyle, konumuz itibarıyla sadece iktisadi konularla ilgili hisbe literatürü ele alınmıştır. İncelenen literatür içerisindeki hisbe ile ilgili çalışmalar, hisbe kurumunun tarihi, fonksiyonları ve muhtesibin görevlerine ilişkin çalışmalar; hisbe kurumunun farklı devirlerdeki uygulanaşına ilişkin çalışmalar ile günümüzde hisbe kurumuna benzer kurumların incelendiğı çalışmalar olmak üzere üç kategoride incelenmiştir. Nicel olarak bakıldığında en fazla çalışmayı günümüzdeki hisbe kurumuna benzer kurumların incelendiğı çalışmalar oluşturmaktadır.

İlk kategorideki çalışmalara ilişkin olarak Salim vd. (2015) çalışmasında, toplumda adaleti yerine getirmek için kamusal hayatın birtakım alanlarını yönetme ve kapsama özelliğinden dolayı hisbe kurumu incelenmekte ve sonuç olarak günümüz Müslüman toplumunun mevcut durumunda hisbeye ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır. Ateş (2017) ise çalışmasında, Salim vd.'den (2015) farklı olarak, hisbe kurumunun işleyiş yöntemini Osmanlı, Pakistan ve Malezya örneklerinde incelemiştir. Ateş, hisbe gibi adaleti sağlamak, piyasaların daha iyi işleme için yönetmelikler çıkarmak ve devlet ile tebaası (vandaşları) arasında hakemlik yapmakla görevli özel bir kuruma ihtiyaç duyulduğundan bugün neredeyse hiç kimsenin şüphe duymadığı ya da bu fikri reddetmediğı hususunda bir genelleme yapmaktadır. Ateş, ayrıca böyle bir kurumun temel işlevleri ve misyonları halen devam ettiği için mevcut sosyal, idari, siyasi ve ekonomik ihtiyaçlar dikkate alınarak hisbe müessesesinin çağdaş bir versiyonunun oluşturulmaması için hiçbir neden olmadığını iddia etmektedir. Kalkavan (2018) ise çalışmasında, Medine pazarının kuruluşu, kuralları ve uygulamalarına değindikten sonra muhtesib ve agoranomos kavramlarının içeriğı ve uygulama alanlarını ve bu iki kavramın benzer ve farklı yönlerini araştırmıştır. Sonuç olarak yazar, her ne kadar bazı ortak özellikleri olsa da muhtesibin agoranomos'dan türetildiğini söylemenin tarihi veriler açısından mümkün olmadığını ifade etmektedir. Yazar özetle çalışmasında, hisbenin farklı kurumlardan hareketle oluşturulmuş taklit bir kurum olmadığını bilakis İslam'a özgü bir kuruluş olduğunu vurgulamıştır.

İkinci kategorideki hisbe kurumunun farklı devirlerdeki uygulanaşına ilişkin çalışmalarda ise, çoğunluğu Osmanlı Devleti dönemindeki hisbe uygula-

malarına ilişkin çalışmalar oluşturmaktadır. Demirkaya (1998), günümüzdeki meselelere ışık tutabilmek amacıyla, Osmanlı Belediye teşkilatını incelemiştir. Hisbe teşkilatının devirden devire değişiklikler göstermiş olsa da esas vasfını koruyarak Osmanlı Devleti'ne intikal ettiğini, ancak günümüzde hisbe teşkilatının ulvi fonksiyonlarını karşılayacak bir müessese veya devlet teşkilatının bulunmadığını ifade etmiştir. Yazarın ifadelerinden bunun olmamasının temelinde İslam'ı tam olarak yaşamak ve yaşatmaya yönelik değerlerden taviz verilmesinin yattığı ve bu durumun Osmanlı Devleti'nin duraklama döneminden itibaren ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Dost (2021) ise çalışmasında, Osmanlı Devleti'nde hisbe kurumunun icra etmiş olduğu görevlerin Medine Pazar prensipleriyle ne kadar uyumlu olduğunu daha somut bir şekilde görmek amacıyla kadı sicilleri üzerinden bir inceleme yapmıştır. Sicillerde, Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik yapısında meydana gelen değişimler görülmektedir. Dost'a göre, hisbe teşkilatının, incelenen dönemde İslami kimliğinden koparak tamamen dünyevi ve batılı tarzda bir belediye teşkilatına evrilmesi, kurumun dejenere olduğunu göstermektedir. Bu görüş, Demirkaya'nın görüşlerini tasdik eder niteliktedir. Bu görüşlerin aksine, Özsoy ile Habergeiren ve Yalnız ise Osmanlı Devletindeki hisbe uygulamalarının günümüzde örnek alınabileceğini ifade etmektedirler: Özsoy (2004) çalışmasında, Osmanlı sultanlarının kendi dönemlerindeki esnaf için koymuş oldukları hükümlerin bugüne bakan yönlerini tespit etmek ve bunlardan öğüt niteliği taşıyanları günümüz esnafına sunmak amacıyla, Kanunî'nin *Kanunnâme-i Osmanî*'sinin hisbe konusundaki yirminci faslını değerlendirerek, bir yanlıgı eseri olarak iptidai ve geri olduğu zannedilen bir dönemden modern dünyamızın alacağı daha çok şeylerin bulunduğunu belirtmiştir. Habergeiren ve Yalnız (2021) ise çalışmasında, hisbe teşkilatının Osmanlı Devleti'nde üstlenmiş olduğu faaliyetleri ana hatlarıyla tanıtarak, İslam tarihinde önemli yeri olan bu teşkilatın günümüz idari yapılanmasında benzer kurumların oluşturulmasında örnek alınabileceği, böylece devletin ihtiyaç duyduğu alanlarda "yerinde denetim" anlayışıyla kamu hizmetlerinin aksamadan devamı sağlanabileceği ifade edilmiştir.

Bu çalışmalardan farklı olarak, Hizmetli (2004), Endülüs'te hisbe faaliyetleri ve muhtesibin konumu üzerinde durmuştur. Endülüs'te tek bir kurum eliyle yürütülen muazzam faaliyetlerin denetimi için günümüzde çok sayıda kurum ve kuruluşun görevlendirildiğini belirterek, görev alanının genişliği ve ilgilendiği konuların çeşitliliği bakımından muhtesibin bir kaliba sığdırılması zor, farklı ve seçkin bir görevli olduğunu ifade etmiştir. Buna ilaveten Canpolat (2015) çalışmasında Anadolu Selçuklu Devleti'nde, Hizmetli (2017) ise Abbassilerde hisbe teşkilatı ve muhtesibin görevlerini ele almıştır. Hizmetli'ye göre, toplumun hemen her kesimine hitap eden ve geniş görev ve yetki alanını rahatlıkla kontrol eden hisbe teşkilatının başarısının sırrının sorumlularının toplum tarafından benimsenmiş olmasında ve bir tür görevli-gönüllü işbirliği içinde çalışmasında aranabilir.

Günümüzdeki hisbe kurumuna benzer kurumların incelendiği üçüncü kategorideki çalışmaları ise çoğunlukla teorik çalışmalar oluşturmakla birlikte, iki çalışmada hisbe kurumunun pratiğe yansımalarını analiz etmek amacıyla nitel araştırma yapılmıştır. Bunlardan ilki hisbe teşkilatının toplum güvenliğini temin etme noktasındaki etkinliğini diğerinde ise çalışmanın konusuyla alakalı olarak hisbe teşkilatının semt pazarlarındaki etkinliği araştırılmıştır. Buna göre Siro ve Sundramoorthy (2017), Nijerya Kano'da mevcut güvenlik sorunlarıyla mücadelede polis ve hisbe kurumlarının katkılarını araştırmıştır. Analiz sonuçları, muazzam başarıların elde edildiğini, ancak bu başarılarla rağmen, yetersiz personel ve finansman, çalışma araçlarının eksikliği ve yolsuzluk gibi bazı önemli engellerin bu kurumların düzgün işleyişini etkilediğini ortaya koymuştur. Anwar vd. (2020) ise çalışmasında, Endonezya Surabaya'da Wonokromo semt pazarındaki iş etiği uygulamasında hisbenin rolünü araştırmıştır. Araştırma sonucunda, bazı satıcıların teorik olarak iş etiği hakkında bilgi sahibi olmasalar da aileleri tarafından öğretilen dini değerlere itaat etmeleri nedeniyle etik iş değerini uygulamaktayken, bazılarının ise dini değerleri bilmesine rağmen bunları uygulamadığı belirlenmiştir. Çalışmanın sonuçları, hisbenin Wonokromo pazarındaki işlevinin, fiyat, boyut/ölçek ve mal kalitesi açısından denetimle yönetilebilecek bazı eksikliklere rağmen iyi olduğunu göstermektedir.

Günümüzdeki hisbe kurumuna benzer kurumların incelendiği teorik çalışmalara ise şunlar örnek verilebilir: Tüketicinin korunması açısından hisbe kurumu ile modern dönem kurum ve kuruluşlarını karşılaştırdığı iki çalışmasından ilkinde Alkış (2011), hisbe kurumu ile günümüzdeki 4077 sayılı kanunda yer alan kurum ve kuruluşların tüketicinin korunmasındaki fonksiyonlarını karşılaştırmıştır. Çalışmada sonuç olarak, günümüzde tüketicinin korunması hususunda, kanunî düzenlemelerle teorik hukukî zemini tamamlanmış olmasına rağmen uygulamada hâlâ sıkıntılar yaşandığı, bu kurumların hisbe gibi etkin işleve sahip kurumlar olmayışı nedeniyle tüketicinin korunması açısından büyük bir boşluk oluşturduğu, hisbe örneğinden yola çıkılarak sadece tüketici menfaatlerini koruyan çok yönlü yetki ve sorumluluk üstlenmiş, yaptırım gücü ve ahlaki işleve de sahip bir kurumun hayata geçirilmesinin tüketici mağduriyetlerinin çözümünde önemli bir basamak oluşturacağı, aksi takdirde çıkarılan yasal mevzuatın uygulamada fazla bir işlevi olmayacağı iddia edilmiştir. Alkış (2019) diğer çalışmasında, İslam hukuk tarihinde tüketicinin korunmasında rol alan kurum ve kuruluşlar ile cumhuriyet sonrası Türkiye'deki kurum ve kuruluşlara yer verilmiştir. Alkış'a göre, İslam hukuk tarihinde, tüketicinin korunmasını kontrol edip denetim altında tutan ve tüketicilerin hak kayıplarını ve şikâyetlerini dikkate alıp karara bağlayan hem idarî hem de kazaî bir görev üstlenen hisbe teşkilatı çok başarılı bir kontrol ve denetim mekanizması olmuştur.

Hisbe kurumu ile günümüzdeki hisbe kurumuna benzer kurumların benzerlikleri ve farklılıklarının değerlendirildiği çalışmalara Barış ile Dönmez ve

Kayadibi'nin çalışmaları örnek verilebilir: Barış (2020), hisbe kurumunu inceleyerek, tarihi süreç içinde yaşadığı değişiklikler ve hukuki statüsü, uygulama koşul ve mahiyetleri ve günümüzde bu kurumsal yapıya denk düşen müesseselerle benzer yönleri ve ilişkilerini irdelemiştir. Bu bağlamda, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türk Standartları Enstitüsü ele alınmıştır. Çalışmada, genelde insanların özelde ise Müslümanların, yaptıkları işin kalitesine ve şartlarına önem vermenin erdemine ulaşmış bir ideali fikri planda yakalama anlayışında oldukları sonucuna ulaşılmış, en azından bunu gerçekleştirmeye çalışanların ve halihazırda gerçekleştirenlerin uzun vadede ayakta kalabilecekleri ifade edilmiştir. Dönmez ve Kayadibi (2021), hisbe teşkilatının çalışma felsefesini ele alarak, günümüz devletlerinde ortaya çıkan düzenleyici ve denetleyici kuruluşların, geçmişte aynı amaçla faaliyet yürüten hisbe teşkilatı çalışma yapısına olan benzerlikleri ve farklılıkları konjonktürel değerlendirmeleri de göz önüne alınarak, mantıksal bir karşılaştırma ile ortaya koymayı amaçlamıştır. Ekonomik, ticarî ve sosyal denetim olarak hisbe teşkilatı türünde kurumların varlığı, toplumsal düzenin kurulması ve huzurun yaşatılması için geçmişten beri var olmuştur ve sosyal düzen açısından önemlidir. Ancak, sadece tüketici haklarının korunmasından, çarşı-pazar düzeninin oturtulmasına, meslek denetimlerinden, insanlara yapılacak uyarılara kadar yapılanlar hisbe olarak nitelendirilemez. Hisbe teşkilatının ortaya çıkış ve çalışma felsefesi ışığında, faaliyet yürüten kurumlardaki yetkililerin liyakat esaslarına dikkat edilerek seçilmesi ve hesabın Allah'a verileceğini gerçek manada hissederek çalışmalarını yapması gereklidir.

Bu çalışmalardan farklı olarak, Attahiru vd. (2016), Nijerya iş ortamının karşı karşıya olduğu istifçilik, faiz ticareti (riba), yalan yere yemin etme, yolsuzluk uygulamaları ve piyasa istikrarsızlığı gibi bazı sorunlara değinerek, Müslümanların iş dünyasındaki iş performansını artırmak için İslamî yaklaşıma dayalı yeni bir çerçeve kullanmayı ve ayrıca hisbe kurumunun düzenleyici rolü ile dindarlık, İslam kültürü ve İslamî iş ahlakı arasında yeni bir ilişki geliştirmeyi amaçlamıştır. Akça ve Bozatl (2018) ise, piyasa başarısızlıkları ve bu başarısızlıkların giderilmesinde devlete biçilen rollerden birisi olan regülasyona değinerek, piyasa-regülasyon ilişkisi çerçevesinde hisbenin iktisadi hayattaki faaliyet ve düzenlemelerine yer vermiştir. Sonuç olarak, sosyo-ekonomik bir regülasyon kurumu olarak hisbenin, piyasa-devlet ilişkisinin sınırları çerçevesinde tanımlanan serbest piyasa ekonomisi veya kumanda ekonomisinin tanımları ve uygulamaları ile uyuşmadığı, iki uç noktayı temsil eden bu ekonomik sistemlerden ziyade, gerektiği kadar devlet gerektiği kadar piyasa anlayışından hareketle mutedil bir anlayışın kurumu niteliğinde olduğu vurgulanmıştır. Azhar vd. (2020), Malezya'da hisbe çerçevesinde şeriat ceza hukuku uygulamasını incelemiştir. Malezya'da özel olarak "hisbe kurumu" bulunmamakla birlikte, hisbenin rolleri ve işlevleri, eyaletlerdeki Şeriat Uygulama Birimi'ne verilmektedir. Azhar'a göre, hisbenin gerçek hisbe anlayışına paralel olarak sorumluluk taşıyan bir kurum olarak sistemli bir şekilde kurumsallaşması gerekmektedir.

Hisbe ile ilgili literatürde incelenen iki çalışma haricinde diğer çalışmaların tümünün teorik çalışmalar olduğu görülmektedir. Siro ve Sundramoorthy (2017) ile Anwar vd.'nin (2020) çalışmalarında ise hisbe kurumunun pratiğe yansımaları nitel olarak analiz edilmiştir. Türkiye'de ise, yapılan çalışmaların tümünün teorik olduğu görülmektedir. Hisbe bağlamında İslam ticaret ahlakının semt pazarlarında yansımaları derinlemesine inceleyen herhangi bir nitel çalışmaya rastlanılmamıştır. Anwar vd.'nin (2020) çalışması nitel bir araştırma olmakla birlikte Endonezya'ya yönelik olduğundan ve Türkiye ile ilgili bir ampirik çalışmaya da rastlanılmadığından, bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle araştırmadan elde edilecek bulguların hem literatüre katkı sağlayacağı hem de şehir yönetiminde farkındalık oluşturacağı düşünülmektedir.

2.2. Araştırmanın Metodolojisi

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda, bulguların araştırma evrenine genellenmesi değil, ana olgunun derinlemesine analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Nitel araştırmalar, keşfedilmesi gereken araştırma problemlerini ele almak için uygun bir yöntemdir (Creswell, 2019:21). Çalışmada araştırma deseni olarak ise, nitel araştırma yöntemleri arasından fenomenoloji (olgubilim) çalışması tercih edilmiştir. Fenomenoloji, insanların belirli bir fenomen veya kavramla ilgili anlayışlarını, duygularını, bakış açıları ve algılarını ifade etmelerini sağlayan ve bu fenomeni nasıl deneyimlediklerini tanımlamak için kullanılan nitel bir araştırma yöntemidir (Rose, Beeby ve Parker, 1995). Veri toplama yöntemi olarak, yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinden faydalanılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniği araştırmacıya, önceden hazırlanmış sorulara bağlı kalarak, belli bir düzeyde esneklik sağlamaktadır. Eğer katılımcı görüşme sırasında bazı soruların yanıtlarını başka soruların içinde yanıtlamış ise, araştırmacı bu soruları sormayabilir (Türnüklü, 2000).

Görüşmeler 12.10.2022-18.11.2022 tarihleri arasında, katılımcıların işyerlerinde yüz yüze olarak, belirlenen gün ve saatte ortalama 15'er dakikalık bir sürede gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler kayıt cihazı yardımıyla kayıt altına alınmıştır. Katılımcılara, demografik bilgilerin yanında; hangi denetim ve düzenlemelere tabi oldukları, pazarlarda hangi denetim ve düzenlemeleri yaptıkları ve bu denetimlerin amacının ne olduğu; yapılan denetleme ve düzenlemelerin yeterliliği konusunda ne düşündükleri, memnuniyet düzeylerinin ne olduğu; denetlemeler sonucunda kurallara riayet etmeyenlere nasıl yaptırım uygulandığı, bu yaptırımın pazar düzenine katkısı ve etkisinin nasıl olduğu; pazarlarda hem esnafın hem de müşterilerin menfaatlerini aynı anda koruyacak haksız kazancı ve haksız rekabeti engellemek için neler yapılabileceği, hisbe gibi bir kuruma ihtiyaç olup olmadığı, bir kurum kurulsa bu kurumun nasıl çalışmasını istedikleri; pazarcı esnafının sattığı ürünlerin fiyatını nasıl be-

lirlediği, fiyatı serbestçe belirlemesinin önünde bir engel olup olmadığı; pazar toplanırken pazar yerinin tertip ve düzeniyle ilgili ne gibi düzenlemeler olduğu, atılan ürünler belirlenen şart ve koşullara göre atılmadığı zaman ne gibi yaptırımlar uygulandığı, bu yaptırımların yeterli olup olmadığı; İslam ticaret ahlakının pazarlarda uygulanma durumuyla ilgili düşüncelerinin neler olduğu şeklinde açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Ayrıca sorulara geçilmeden önce tüm katılımcılara hisbe ile ilgili bilgilendirme yapılmıştır.

Az sayıda kişiyle çalışmak nitel araştırmanın tipik bir özelliğini oluşturmaktadır. Bunun nedeni kişi sayısı her arttırıldığında araştırmacının derinlemesine bir tablo sunma kabiliyetinin zayıflamasıdır. Duruma göre tek bir kişi veya araştırma mekanıyla çalışılabileceği gibi, bazen bu sayı 2'den 40'a kadar arttırılabilmektedir. Çok sayıda durumun incelenmesi güç olduğu için yüzeysel bir sonuç doğurma riski bulunmaktadır. Aynı zamanda nitel veri toplama ve analiz etme fazla zaman almaktadır ve eklenen her kişi bu süreyi uzatmaktadır (Creswell, 2019:271). Bu nedenle, araştırmada çalışılacak kişi sayısının ilgili 4 denetim kurumundan birer yetkili, pazarcı eşrafından da 8 kişi olmak üzere, toplamda 12 kişi ile sınırlandırılmasına karar verilmiştir.

Araştırmanın çalışma grubu olarak, Sakarya'da, Adapazarı ilçesindeki Katlı Pazar Yeri eşrafından 8 kişi ve araştırma bulgularının çaprazlama kontrolü için, Ticaret İl Müdürlüğü, İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü, İlçe Belediyesi Zabıta Müdürlüğü ile Sebze ve Meyveciler Esnaf Odası yetkilileri kartopu örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Kartopu örnekleme, genellikle araştırma başladıktan sonra, araştırmacının katılımcılardan çalışmaya dâhil etmek üzere başka bireyleri önermelerini istemesi neticesinde oluşan örnekleme yöntemidir (Creswell, 2019:270).

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

Katlı pazar yeri, Adapazarı ilçesinde ulaşımı kolay, haftanın yedi günü açık olan, pek çok satıcı bulunan merkezi konumda olan bir pazar yeridir. Bu nedenle araştırma çalışma grubunun, semt pazarlarından herhangi biri yerine katlı pazar yeri eşrafından seçilmesine karar verilmiştir. 8 katılımcının yaşları 34-70 aralığında olup, ikişer kişi ilkököl, ortaokul, üç kişi lise ve bir kişi lisans mezunudur. Ayrıca bu katılımcılardan dördünün iş konusunu sebze-meyve ticareti, diğerlerinin ise bakliyat, kahvaltılık-şarküteri ticareti, tavukçuluk ve balıkçılık oluşturmaktadır. Pazar yerini denetleyen kurumların yetkilisi olan 4 katılımcının yaşları ise 33-58 aralığında olup, birer kişi lise ve yüksek lisans, ikisi lisans mezunudur. Araştırmanın çalışma grubuna ilişkin bilgiler Tablo 1'de verilmiştir:

Tablo 1: Katılımcılara Ait Bilgiler

Katılımcılar	Yaş	Eğitim	İş Konusu / Kurumdaki Görevi
Katılımcı 1	36	Lise	Sebze-Meyve Ticareti
Katılımcı 2	45	İlkokul	Sebze-Meyve Ticareti
Katılımcı 3	55	Ortaokul	Sebze-Meyve Ticareti
Katılımcı 4	35	Lisans	Sebze-Meyve Ticareti
Katılımcı 5	34	Lise Terk	Bakliyat Ticareti
Katılımcı 6	35	Üniversite Terk	Kahvaltılık-Şarküteri Ticareti
Katılımcı 7	57	Ortaokul Terk	Tavukçuluk
Katılımcı 8	70	Lise	Balıkçılık
Katılımcı 9	38	Yüksek Lisans	Kurum Yetkilisi
Katılımcı 10	33	Lisans	Kurum Yetkilisi
Katılımcı 11	52	Lisans	Kurum Yetkilisi
Katılımcı 12	58	Lise	Kurum Yetkilisi

Verilerin analizi için, kaydedilen görüşmeler deşifre edilerek ATLAS.ti 8 programına aktarılmış, kodlama işleminden yararlanılarak veriler çözümlenmiş ve tema grupları oluşturulmuştur. Veriler içerik analizi ile ortak temalara göre düzenlenmiştir.

Çalışma etik kurul izni gerektirdiğinden, 18.08.2022 tarihinde T.C. Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'na başvurularak 07.09.2022 tarih, 164421 sayılı belge ile gerekli izin alınmıştır. Katılımcılara bilgilendirilmiş gönüllü onam formu imzalatılmıştır.

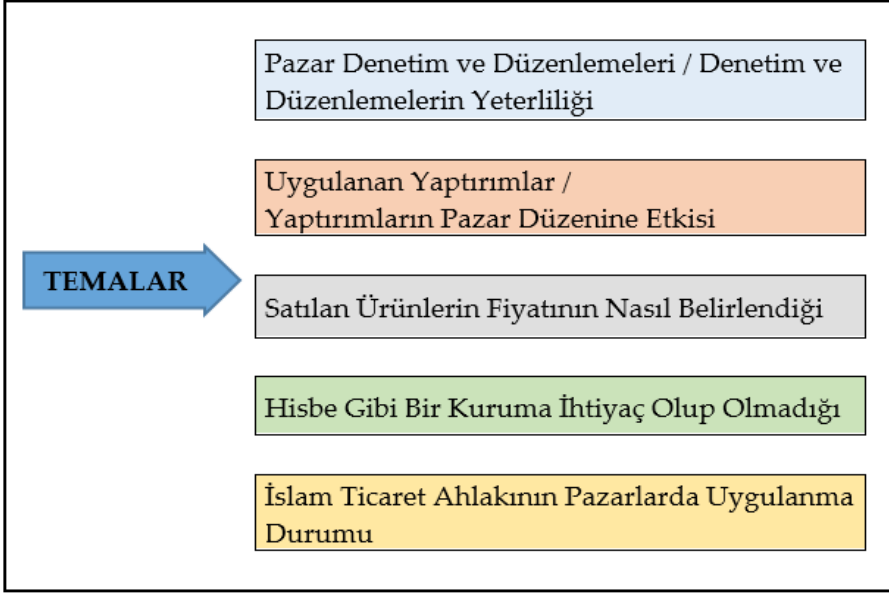
Pazarıcı esnafı ile yapılan mülakatlar sonucu elde edilen araştırma bulgularına ve bu bulguların çaprazlama kontrolü amacıyla denetleyen kurum yetkilileri ile yapılan mülakatlara iki ayrı alt başlıkta yer verilmiştir:

3.1. Pazarıcı Esnafı Olan Katılımcılarla Yapılan Mülakatlara İlişkin Bulgular

Araştırma bulguları 5 tema altında sınıflandırılmış olup, tema grupları Şekil 1'de gösterilmiştir:

Şekil 1: Araştırma Temaları

3.1.1. Pazar Denetim ve Düzenlemeleri / Denetim ve Düzenlemelerin Yeterliliği Hakkındaki Değerlendirmeler

Katılımcılar, pazarcı esnafı olarak hangi denetim ve düzenlemelere tabi oldukları sorusuna verdikleri cevaplarda, satılan ürünlerin hijyen kontrolü için *İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü*'nün denetimine; terazi ölçümleri için *Adapazarı Belediyesi Zabıta Müdürlüğü*'nün denetimine tabi olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca yapılan denetimlerin, *gıda güvenliğinin sağlanması, terazilerin doğru tartmasının sağlanması, insan sağlığının korunması, esnafın kontrol altında tutulması, esnafın ve vatandaşın korunması, esnafın dürüstlüğü teşvik edilmesi ve vatandaşın hileden korunması* gibi amaçlarla yapıldığı değerlendirilmesinde bulunmuşlardır.

Tablo 2: Denetimlerin Amacı

	Temayı Belirten Katılımcı Sayısı
Gıda güvenliğinin sağlanması	5
Terazilerin doğru tartması	3
İnsan sağlığının korunması	1
Esnafın kontrol altında tutulması	1
Esnafın ve vatandaşın korunması	1
Esnafın dürüstlüğü teşvik edilmesi	1
Vatandaşın hileden korunması	1

Konuya ilişkin olarak katılımcı 3, “sağlıklı gıda, tartım konusunda ve pazar düzeni gibi konularda denetime tabi olduklarını, denetimlerin amacının hem esnafı hem de vatandaşı korumak” olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı 4 ve katılımcı 6 da katılımcı 3 ile benzer şeyleri ifade etmiş ve denetimlerinin amacına yönelik olarak da terazi denetiminin “ticarete insanların ölçüsünü tam ayarlayabilmek için, hijyen konusunda insanlara bozuk mal satılmaması için” yapıldığını dile getirmiştir.

Yapılan denetleme ve düzenlemelerin yeterliliği konusundaki düşüncelerine ilişkin olarak, yapılan denetimlerin yeterli olduğunu ve memnun olduklarını ifade eden katılımcı 4 ve 5’in aksine, diğer katılımcılardan 4’ü yapılan denetimlerin yetersiz olduğunu ve hiç memnun olmadıklarını, 2’si ise hiç denetim olmadığını ve hiç memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 3: Denetimlerin Yeterliliği ve Memnuniyet Düzeyi

	Temayı Belirten Katılımcı Sayısı
Yeterli değil, memnun değilim	4
Hiç denetim yok, hiç memnun değilim	2
Yeterli, memnunum	2
Toplam	8

Konuya ilişkin olarak, katılımcı 2 ve 3 hiç denetim olmadığını ve hiç memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir:

“Çok az, hiç yok desem yeridir. 2 yılda bir yapılan terazi denetimi, bir iki yılda bir tarım gıda kurumu tarafından denetimler oluyor. Başka hiçbir denetim yok” (Katılımcı 2)

“Sıfır, hiç yok. Sadece para alacakları zaman iyiler, ama denetim hiç yok. Emlak vergimiz, rüsum vergimiz, bunun gibi şeyleri almakta düzenliler, onu hiç kaçırmazlar. Hiç memnun değilim” (Katılımcı 3).

Denetimlerin yetersiz olduğunu ve memnun olmadıklarını belirten katılımcılardan katılımcı 1 ve 8’in görüşleri işe şöyledir:

“Yeterli hiç değil. Daha çok olması lazım. Her yıl yapılan bir şey. Ayda bir kere, iki ayda bir kere olması lazım. Zabıtalardan etiketleri kontrol etmesi, esnafı kontrol etmesi lazım. Esnaf nasıl mal satıyorlar, terazileri kontrol etmesi lazım. Hiç memnun değilim” (Katılımcı 1).

“Burada esnaf yolları kapatıyor, dükkanlarının önlerine açtıkları tezgâh yüzünden insanlar geçemiyor. Adam bayat balık satıyor. Kimse denetlemiyor. Senede bir hijyen için Tarım İl Müdürlüğü gelir, bakar geçerler sadece. Balıkçılarda en büyük sorun etiket sorunu. Burada etiket denetimi yok. Esnaf ne yazarsa müşteri onu alıyor. Ama bilmiyor. Adam hamsi yazıyor, sardalya satıyor. Zabıta hiç gelmiyor buraya. Bir

şey söylediğimiz zaman, orası özel mülk biz giremiyoruz diyorlar” (Katılımcı 8).

Pazar toplanırken pazar yerinin tertip ve düzeniyle ilgili ne gibi düzenlemeler olduğu sorusuna cevaben katılımcılar, *çöplerin belirlenen bölgelerde konteynirlara atıldığını, onun dışında herhangi bir düzenleme olmadığını, her şeyin esnafın kendi inisiyatifinde olduğunu* ifade etmişlerdir. Ayrıca, katlı pazar yerinde *bekçi bulunmasına rağmen, herkes aynı saatte tezgahını kapatmadığı için, içeri girenler olduğu ve hırsızlık olduğu* belirtilmiştir.

Tablo 4: Pazar Yerinin Tertip ve Düzeniyle İlgili Düzenlemeler

	Temayı Belirten Katılımcı Sayısı
Belirlenen bölgelere çöpler bırakılıyor	5
Hiçbir düzen yok, esnafın inisiyatifinde	4
Bekçi var	2

Konuya ilişkin olarak katılımcılardan bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

“Bekçi var. Bizim buraya her akşam çöp arabası geliyor, başka yere çöp atılmıyor” (Katılımcı 1).

“Herhangi bir düzenleme yok. Esnaf kendi açar, kendi kapatır. Atılan ürünler yerlere atılıyor” (Katılımcı 3).

“Tertip düzen yok. Bu alanlara bisiklet, motor gibi binek araçlar ile girilmesi problem oluşturuyor. Buraya gelen insanlar zorluk çekiyor. Özürlü olabilir, ama keyfi olarak bisiklet, motor gibi araçların pazar yerine girmesine karşıyım. Bekçiler var. Herkes aynı saatte kapatmış olsa bekçilerin işi daha kolaylaşır. Herkes aynı zamanda kapatmadığı için, içeri girenler oluyor ve hırsızlık olayları oluyor” (Katılımcı 6).

“Her esnaf kendi düzenini sağlıyor. Kurumsal bir düzenleme olmuyor. Herkesin kendi dolabı var. Oraya koyuyor, kapatıyor dükkânını. Burada konteynirler var herkes çöpünü çöpe atıyor. Bizim burada arabacımız var. Kendimizin tuttuğu kişidir. Biz çöplerimizi ona veririz gelir, o çöpleri toplar atar” (Katılımcı 8).

3.1.2. Uygulanan Yaptırımlar / Yaptırımların Pazar Düzenine Etkisi Hakkındaki Değerlendirmeler

Denetlemeler sonucunda kurallara riayet etmeyenlere nasıl bir yaptırım uygulandığı sorusunu, katılımcı 1 ve 3, denetim olmadığı için *hiç yaptırım da olmadığı*; katılımcı 2 ve 4, kurallara uymayanlara nasıl bir *yaptırım uygulandığını hiç görmedikleri*; katılımcı 6, 7 ve 8, *para cezası kesildiği*; katılımcı 5 ise, önce *sözlü bildirim yapıldığı*, 15 gün içinde o bildirim yerine getirilmezse, *usulsüzlük düzeltilmezse para cezası kesildiği* şeklinde cevaplandırmışlardır.

Tablo 5: Nasıl Bir Yaptırım Uygulandı?ı

	Temayı Belirten Katılımcı Sayısı
Hiç yaptırım yok	2
Yaptırım uygulandığını hiç görmedim	2
Para cezası uygulanıyor	3
Bildirim yapılıyor, düzeltilmezse para cezası kesiliyor	1
Toplam	8

Bu yaptırımın pazar düzenine katkısı ve etkisinin nasıl olduğu hususuna ilişkin olarak, katılımcıların tümü, genel olarak *denetimlerin sık sık ve düzenli olarak yapılması halinde, uygulanacak yaptırımların da etkili olacağını* ve pazar düzenine katkı sağlayacağını belirtmişlerdir. Katılımcıların özel olarak belirttiği görüşlere ise Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6: Yaptırımın Pazar Düzenine Etkisinin Nasıl Olduğu

	Temayı Belirten Katılımcı Sayısı
Esnafı düzene sokuyor	2
Caydırıcılığı oluyor	2
Esnafın içindeki sakatlar ayrılır	1
Hem esnafa hem müşteriye faydası olur	1
Müşterinin faydasına olur	1
Denetleme sık olmadığı için sıkıntı oluyor	1
Denetim az olsa da etkili	1

Yukarıda belirtilen hususlara ilişkin olarak katılımcıların bazılarının görüşleri şöyledir:

“Hiç görmedim. Yani kurala uymayana bir yaptırım uygulandığını hiç görmedim. Bir sürü cezai işlem var ama ben daha cezai işlem kesildiğini hiç görmedim” (Katılımcı 2).

“Hiç yaptırım yok. Denetim yok. Denetim olmayınca yaptırım da olmaz. Beni karşında esnaf teraziden çaldığı halde, zabitanın kendisi yakaladığı halde hiçbir cezai müeyyide uygulanmadı. Demek ki yok. Yani hırsızlığın da karşılığı yok. Yaptırım olmuş olsa mevcut olan esnafın dürüst olduğu ortaya çıkar. İçindeki sakatlar ayrılır. Dürüstler kalır. Önüne gelen esnaflık yapamaz. Bunun hem esnafa hem de vatandaşa faydası çok olur” (Katılımcı 3).

“Bildirim yapıyorlar. Eğer bir dahaki 15 gün içinde o bildirim yerine gelmezse, usulsüzlük düzeltilmezse idari para cezası kesiyorlar. Daha sonrasında kapatmaya kadar gidebiliyor. Yaptırımın düzene, etkinliğe faydası var. Ona göre insan usulsüz ürün satmaz” (Katılımcı 5).

“Balık sektöründe para cezası oluyor. Kurallara uymayan balığa el koyuyorlar. O da şikâyet olursa. Denetimin az da olsa etkisi oluyor. Hiç denetim olmasa adam çöpü de satar burada” (Katılımcı 8).

Pazar toplanırken atılan ürünler belirlenen şart ve koşullara göre atılmadığı zaman ne gibi yaptırımlar uygulandığı hususunda, katılımcı 5 ve 7 *“Bizde atık olmuyor”* şeklinde cevap vermişlerdir. Katılımcı 1, 2, 3 ve 4 ise *yaptırım uygulanmadığını* iddia etmişlerdir. Bu katılımcılar aynı zamanda *“zaten yaptırım da uygulanmadığı için, yaptırımları yetersiz bulduklarını”* belirtmişlerdir:

“Uygun olmayan yerlere çöp atmanız halinde önceden cezalar da kesiliyordu. Ama şu anda o da yok, denetim yok. Ama herkes çöp tenekesi var oraya atıyor çöpünü, çöp tenekeleri de yetersiz” (Katılımcı 1).

“Herhangi bir yaptırım olmuyor. Atılan ürünleri toplayan ihtiyaç sahipleri oluyor, denk geliyoruz. Belediye bunun için bir reyon yapabilir. Şahsen benim fikrim atılacak olan malların çürük kısımları temizlenerek bir reyon yapılabilir. Almak isteyen kişiler çöpten değil de reyondan alır” (Katılımcı 3).

Katılımcı 6, *cezai işlem uygulandığını*, ancak *yaptırımı yetersiz bulduğunu*, katılımcı 8 ise, *genelde herkes çöp atma kuralına uyduğu için sıkıntı olmadığını*, bu nedenle *yaptırıma da ihtiyaç olmadığını* ifade etmişlerdir:

“Genelde herkes kurallara uyduğu için burada sıkıntı olmuyor. Esnaf kendi arasında bunu çözüyor, o yüzden bir yaptırıma gerek olmuyor” (Katılımcı 8).

Tablo 7: Atık Hususunda Uygulanan Yaptırımlar

	Temayı Belirten Katılımcı Sayısı
Yaptırım uygulanmıyor	4
Bizde atık olmuyor	2
Cezai işlem uygulanıyor	1
Genelde herkes kurallara uyuyor	1
Toplam	8

3.1.3. Satılan Ürünlerin Fiyatının Nasıl Belirlendiği Hakkındaki Değerlendirmeler

Katılımcıların tümü sattığı ürünlerin fiyatını *arz ve talebe göre* belirlediğini,

alış fiyatı ve maliyetlerin üzerine bir miktar *kâr marjı eklediklerini* ifade etmişlerdir. *Fiyatı serbestçe belirlemelerinin önünde bir engel bulunmamakla birlikte, serbest piyasa ve rekabetin fiyat belirlemede etkili olduğu* belirtmişlerdir.

Bununla birlikte katılımcı 4, *teraziden kaçması, fire verilmesi* gibi sebeplerle *kazançlarının düştüğünü*, marketlerde olduğu gibi *gramına kadar ücret almadıklarını*, satarken gramajdaki *fazlalığın onlardan gittiğini* ifade etmiştir.

Katılımcı 5, *“fiyatı belirlemede bir engel yok. Çünkü serbest piyasa ama sonuçta ekonomi belli, gidişat da belli. İstediyim kadar pahalı sat, satamadıktan sonra bir kıymeti yok. Satılan mal para kazanır”* şeklinde görüş belirtmiştir.

Katılımcı 8 ise konuyu şöyle değerlendirmiştir: *“Biz şimdi istediğimiz fiyataatabiliyoruz. Eskiden satamıyorduk. Zabita gelirdi fişine bakardı kaçta almışsın diye, fiyatı kendisi belirlerdi. Şimdi fırsatını bulursam istediğim fiyata satarım. Vicdan meselesi”*.

3.1.4. Hisbe Gibi Bir Kuruma İhtiyaç Olup Olmadığı Hakkındaki Görüşler

Pazarlarda hem esnafın hem de müşterilerin menfaatlerini aynı anda koruyacak haksız kazancı ve haksız rekabeti engellemek için neler yapılabileceği hususunda, katılımcıların tümü ilgili kurumların *gerekli denetim ve kontrolleri etkin bir şekilde yapmaları* halinde herhangi bir sıkıntı yaşanmayacağını ifade etmişlerdir:

“Var olan kurumlar kendi işlerini yaparsa hiçbir şeye gerek yok zaten. Önemli olan burada herkesin kendi işini yapması. Ama bu kurumlar kendi iş ve görevlerini yapmazsa herkesi denetlemeye ihtiyaç var” (Katılımcı 5).

Katılımcı 1 ve 3, *esnafın ve müşterinin hakkını koruyacak kurumların esnaf dernek odaları ve zabita olduğunu*, ancak bu kurumların görevlerini yerine getirmediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcı 4, haksız rekabeti önlemenin ya da fahiş fiyatın önüne geçmenin pazarcı ile alakalı olmadığını, bütün sıkıntının *haldeki fiyat farkından kaynaklandığını* ifade etmiştir. Katılımcı 8 ise, denetim olmaması nedeniyle diğer esnafla *rekabette zorlandıklarını* şöyle ifade etmiştir:

“Tezgahların üstündeki ışıklar bayat balıkları göstermiyor, bayat olduğunu anlamıyorsun. Nasıl rekabet edeyim ben şimdi. Şimdi denetim yok, bayat da satsan kimse bilmiyor. Müşterilerin de bazı hataları var. Benden yazın öğlen alıyor balığı. Sonra koyuyor arabaya akşama kadar o poşetin içinde balık pişiyor. Akşam evde o balığın taze olmasını bekliyor. Sonra geliyor bana kızıyor”.

Bir kuruma ihtiyaç olup olmadığı ve bunu gerçekleştirmek için bir kurum kurulsa bu kurumun nasıl çalışması gerektiği hususunda, Katılımcı 3 ve 4'ün aksine, diğer katılımcılar *mevcut kurumlarının işlevlerini yerine getirmesinin yeterli*

olacağını, bir kuruma ihtiyaç olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu konuda katılımcı 6'nın görüşü şöyledir:

“Şu anki görevliler biraz daha sık bir şekilde denetlemiş olsa, yeni bir kuruma ihtiyaç yok. Zaten sıkıntılar kurumların denetlememesinden kaynaklanıyor. Tepeden denetlenmeye başlanması lazım yani. Sıkı bir şekilde sürekli denetim ekipleri kurularak, işi liyakatle yapacak, torpil nedir herhangi bir şekilde işe almayacak, tolere etmeyecek şekilde olması gerekiyor”.

Katılımcı 3 ve 4 ise, bir kuruma ihtiyaç olduğunu savunmuş olup, bu kurumun nasıl çalışmasını istediklerine dair görüşleri şöyledir:

“Evet, tek bir kuruma çok ihtiyaç var. Sadece bizim alanımız olan sebzeçilik için demiyorum, bütün meslek grupları için büyük bir ihtiyaç. Bu bağımsız bir kurum tarafından yapılması lazım ki cezai müeyyide tam anlamıyla uygulansın. Düzenli bir şekilde her gün sıradan herkese, habersiz yani ben geliyorum diye haber verip değil, denetim yapılması gerekiyor. Başka türlü işin altından çıkılmaz” (Katılımcı 3).

“Bir kuruma yüzde bir milyon ihtiyaç var. Bu kurumun çiftçi ile tüketici arasındaki ciddi bir ilişki kurması gerekiyor” (Katılımcı 4).

3.1.5. İslam Ticaret Ahlakının Pazarlarda Uygulanma Durumu Hakkındaki Değerlendirmeler

İslam ticaret ahlakının pazarlarda uygulanma durumuyla ilgili olarak katılımcıların tümü, İslam ticaret ahlakının pazarlarda uygulanmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcı 8 konuyu, “İslam kuralları uygulansa ne zabıtaya ne başka bir şeye ihtiyaç olmaz. Millet çürük mal almaz, kötü mal almaz, fazla para vermez, hakkı neyse, değeri neyse ona göre satar. Köylüden ya da üretimden başlıyor. Vatandaş ne yapsın. Kökümüzün değişmesi lazım” şeklinde değerlendirmektedir. Katılımcıların konuyla ilgili diğer değerlendirmeleri Tablo 8’de verilmiştir:

Tablo 8: İslam Ticaret Ahlakının Uygulanma Durumu Hakkındaki Değerlendirmeler

	Temayı Belirten Katılımcı Sayısı
Üretimden başlıyor.	3
Hırsızlığın her çeşidini gördüm, bize hırsız gözüyle bakılıyor.	1
İnsanlarda nimete karşı saygısızlık var.	1
Hem müşteri hem de esnaf kaynaklı sıkıntı var.	1
Ahiret bir anlam ifade etmiyorsa ne yapabilirsiniz.	1

Müşterinin hakkına girmek istemeyiz, çünkü helallik alamam.	1
Kimsenin kimseye saygısı yok. İnsanlar tamamen çıkar anlamında çalışıyor.	1

Diğer katılımcılardan bazılarının konuya ilişkin değerlendirmeleri şöyledir:

“Ben çekirdekten esnafım. Hırsızlığın her çeşidini gördüm. Noksan tartma, fazla para alma, poşet değiştirme, çürük mal verme, gözlerimle gördüm. Dedim sizin arabanızın tekerleri nasıl yürüyor. Allah korkusu hiç mi yok. Bunlardan dolayı bizlere hırsız gözüyle bakılıyor” (Katılımcı 3).

“Uygulama noktasında biz mesela terazide çoğunlukla fazla koyarız. Sonuçta insan yapımı bir makine hata olabilir. Müşterinin hakkına girmek istemeyiz. Çünkü müşteriden helallik alamam. Allah neyle gelersen gel kul hakkı ile gelme diyor” (Katılımcı 6).

Katılımcı 4 ise hem müşteri hem de esnaf kaynaklı bir sıkıntı olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“İnsanlarımızın büyük çoğunluğunda ciddi anlamda nimete karşı bir saygısızlık var. İnsanlar para veriyorum diye tamamen fabrikasyon ürün almak istiyor. Bu ürün Allah'ın yarattığı bir nimet hepsinin aynı olmasının imkânı yok. Tezgâhın önü ile arkasında farklı ürün olduğu söyleniyor. Kasadan çıktığı gibi tezgâha diziyoruz. Çürüklerini ayırıyoruz. Biz ürünleri seçtirmiyoruz. Çünkü hanımların bir kısmı tırnaklarını uzatıyor. Ürün seçeceğim derken tırnağını ürüne batırıyor ve onu orda bırakıp gidiyor. Esnafın %99'unda Allah korkusu var, ha olmayan var mı var... Ne yaparsa da kendine yapar. Bu dünyası iki saatlik dünya ama bilen için, ahiret bir anlam ifade etmiyorsa ne yapabilirsiniz”.

3.2. Denetleyen Kurum Yetkilileriyle Yapılan Mülakatlara İlişkin Bulgular

Pazarıcı esnafı ile yapılan mülakatlar sonucu elde edilen araştırma bulgularının çaprazlama kontrolü amacıyla mülakat yapılan denetleyen kurum yetkililerinin görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

3.2.1. Pazar Denetim ve Düzenlemeleri / Denetim ve Düzenlemelerin Yeterliliği / Uygulanan Yaptırımlar / Yaptırımların Pazar Düzenine Etkisi Hakkındaki Değerlendirmeler

Denetleyici kurum yetkilisi katılımcıların pazarlarda hangi denetim ve düzenlemeleri yaptıkları ve bu denetimlerin amacının ne olduğu; yapılan denetim

ve düzenlemelerin yeterliliği konusunda görüşlerinin neler olduğu; denetlemler sonucunda kurallara riayet etmeyenlere nasıl bir yaptırım uygulandığı ve bu yaptırımın pazar düzenine katkısı ve etkisinin nasıl olduğuna ilişkin değerlendirmelerine Tablo 9'da yer verilmiştir:

Tablo 9: Denetleyici Kurum Yetkililerinin Görüş ve Değerlendirmeleri

Denetleyen Kurum	Ticaret İl Müdürlüğü	İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü	Belediye Zabıta Müdürlüğü	Sebze ve Meyveciler Esnaf Odası
Yapılan Denetimler	<p>1- Esnafın yönetimle, belediye ile ve kendi arasında yaşadığı sorunlara çözüm bulmak.</p> <p>2- Pazar yerlerinin restorasyonu, modernizasyonu, bakımını yapmak.</p> <p>3- HKS uygulaması ile fiyat sürecinin sağlıklı işleyip işlemediği, kasa-rafi fiyat uyumsuzluğu kontrolü.</p>	<p>Risk esaslı denetim programı kapsamında, satışta olan sebze, meyveden numune alınarak pestisit analizleri yapılıyor.</p> <p>Pazar yerlerinde genelde 8 ayda bir denetim programı oluyor.</p>	<p>Pazar düzeni, tezgâhların durumu, etiketlerin hileli olup olmadığı, terazilerin denetimi yapılıyor.</p>	<p>Kanunen bizim denetim yetkimiz yok. Ancak belediye ile iş birliği halindeyiz. Özel güvenlik görevlilerimiz var. Vatandaşın başvurması halinde sözlü olarak uyarıyoruz. Düzeltmiyorsa zabıtaya cezai işlem uyguluyoruz.</p>
Denetimlerin Amacı	<p>Gerek halde gerekse pazarlarda denetim yetkisi belediyelerin.</p> <p>Biz her ay belediyeden zorunlu denetim raporu istiyoruz. Bunun nedeni orada bir denetim mekanizmasının çalışması ve bu sayede yanlış bir işin önüne geçme isteğimiz.</p>	<p>Bu denetimin amacı güvenli gıdaya ulaşımın sağlanması ve bu ürünlerin faturalı olup, izlenebilirliğinin sağlanması.</p>	<p>Pazarlarda vatandaşın daha kaliteli, daha düzenli bir şekilde alışveriş yapması için denetim yapıyoruz.</p>	<p>Halkımızın daha iyi sebze meyve alışverişi yapması için denetim yapılıyor.</p>

Denetimlerin Etkinliği	Yapılan denetim ve düzenlemelerde eksiklikler mevcut. Kanunda revizyon olacak. İl giriş-çıkış noktalarındaki kantar uygulaması şu anda restorasyon sürecinde.	Bazen personel yetersizliğinden, bazen de halkın ucuz ürünleri tercih etmesi nedeniyle yanlışlara yönelim oluyor. Kanunlarda yer aldığı şekliyle denetim ve düzenlemeler etkin.	Rutin kontroller ve vatandaşın gelen talep nedeniyle yapılan denetimler etkili oluyor.	Yeterli değil. Hal yasasının revizyonu gerekiyor. Bununla ilgili isteklerimizi üst kurulumuza bildirdik.
Yaptırım / Yaptırımın Etkisi	İdari yaptırımların hal hakem heyeti vasıtasıyla uygun olup olmadığını denetliyoruz. Bizim cezai yaptırımımız yok.	İdari para cezaları uyguluyoruz. Biz ürünün izlenebilirliğini sağlıyoruz. Hijyen kurallarına riayeti sağlıyoruz.	Önce uyarıyoruz, uyarılara riayet etmeyene cezai işlem uyguluyoruz. Hem pazarcının hem vatandaşın haklarını korumaya çalışıyoruz.	Bizim yaptırım yetkimiz yok. Yaptırımını belediye yapıyor. Denetim olan yerde huzur vardır. Biz hem vatandaşın hem de esnafın rahat etmesine dikkat ediyoruz. Hiçbir kapkaç ve hırsızlık olmamıştır.

Katılımcı 9, yaptıkları düzenlemelere ilişkin olarak, pazar yerlerinin restorasyonu, modernizasyonu, bakımı gibi hususlarda katlı pazar yeri özelinde neden işlem yapmadıklarını şu şekilde ifade etmiştir:

“Katlı pazar üzerine hareket ettiğiniz için ayrı parantez açalım, sağlık şartları açısından modernizasyona gerçekten ihtiyacı var. Ama orası tamamen şahsın olduğu için belediye şu anda oraya bir şey yapamıyor. Kişilerin muvafakat vermesiyle veya işte bir araya gelip yap işlet devret şeklinde bir müteahhite vermesiyle ancak olabilecek bir şekilde katlı pazar yeri”.

Katılımcı 12'nin de katlı pazar yeri özelinde, değerlendirmeleri şöyledir:

“Ama katlı pazarın olduğu yerler artık manav statüsünde bir yer. Oralara bizim hiçbir yaptırım gücümüz yok. Bizim sadece sebze meyvenin düzgün ve iyi hijyenik olarak satılmasını sağlamamız gerekir. Oda olarak bizim gözetimimizde, ama belediye nezdinde bunların yapılması gerekir. Belediyemizle tabii ki iş birliği yaparak biz katlı pazara da giriyoruz. Mesela yol işgalleri gibi, malın kalitesi ile ilgili sıkıntılar var, bunlarla ilgili müşterilerimizin, vatandaşımızın bize başvurması halinde gereken işlemleri yapıyoruz. Ama biz sözlü olarak uyarıyoruz. Baktık anlamıyorsa, belediye zabıtası ile entegre olarak, biz cezai işlem uyguluyoruz”.

Ayrıca katılımcı 12'nin denetimlerin etkinliğine ilişkin görüşleri de şöyledir:

“Eğer denetlenecek bir yer varsa son yer pazarcıdır. Biz halden nasıl alıyorsak öyle satarız. Dedik ya hani tarladan sofraya kadar izlenebilirlik. Şimdi tarlada denetlenirse, araçlar denetlenirse, tarlada kalite yakalanırsa hale kaliteli mal gelir. Pazarcı da kaliteli mal alır. Müşteri de kaliteli mal yer. Eğer zincirin ilk halkasından başlayarak denetlenirse o zaman kalite sağlanır. Ancak denetimlerle ilgili sorun oluşuyor, bu denetimlerin yerinde yapılması lazım. Yerinde denetim olursa kalite yakalanır. Şimdi Türkiye’de yıllık 400 milyon ton falan sebze meyve üretimi var. İnanın bunun 150 milyon tonu falan atılıyor. Neden atılıyor? Denetlenmediğinden dolayı atılıyor. Ülkede ne kadar sebze meyve üretimi var bilinmiyor. Kayıp-kaçak çok fazla”.

Denetleyici kurum yetkilisi katılımcıların, pazar toplanırken pazar yerinin tertip ve düzeniyle ilgili ne gibi düzenlemeler olduğu; atılan ürünler belirlenen şart ve koşullara göre atılmadığı zaman pazar esnafına yönelik ne gibi yaptırımlar uygulandığı ve bu yaptırımların yeterli olup olmadığına ilişkin sorular diğer kurumların görev alanına girmediği için sorulmamış olup, yalnızca katılımcı 11 ve 12'nin değerlendirmelerine aşağıda yer verilmiştir:

“Pazar yerlerimizin %90’ı kapalı pazar yeri. Buralarda toplanmada ve atılan çöplerde çok fazla bir problem olmuyor. Çünkü kapanış saatleri belli, esnaf çıktıktan sonra temizlik hizmetleri müdürlüğümüz geliyor, orayı tertemiz hale getirip çıkıyor. Esnaf odasıyla koordineli çalışıyoruz. O tür olaylarla şu ana kadar karşılaşmadık ama karşılaşıldığında da yine esnaf odasıyla bağlantı kurup, hangi esnafın bu işi yaptığını söyleyerek onların uyarılmasını sağlıyoruz. Ha şu olabilir belki, işte meyve sebze atıklarının ayrı bir yerde toplaması, işte diğer kasa, plastik, kâğıt o verimlilik olabilir, sıfır atık projesinin orada da uygulanabilirliği olabilir” (Katılımcı 11).

“Kapalı pazar yerlerinde bizim belediyeler ile anlaşmamız var, çöp poşeti dağıtılıyor. Tabi büyük çöpleri de öbek halinde bırakıyor. Pazarcılarımız kendi çöplerinin hepsini bir bölgede toplar. Sonrasında belediye ekiplerini çağırır. Temiz bırakmayan esnaf için mali cezalar var” (Katılımcı 12).

3.2.2. Satılan Ürünlerin Fiyatının Nasıl Belirlendiği Hakkındaki Değerlendirmeler

Pazarıcı esnafı sattığı ürünlerin fiyatını nasıl belirlediği ve fiyatı serbestçe belirlemesinin önünde bir engel olup olmadığı sorusu diğer kurumların görev alanına girmediği için sorulmamış olup, konuya ilişkin katılımcı 12'nin değerlendirmeleri şöyledir: *"Halden aldığı mala, masrafları göz önünde bulundurarak kâr koyulur. Şu an fiyatı belirlemede bir engel yok, serbest piyasa var. Fiyatın belirlenmesinde tek engel rekabet"*.

3.2.3. Hisbe Gibi Bir Kuruma İhtiyaç Olup Olmadığı Hakkındaki Görüşler

Denetleyen kurum yetkililerinden katılımcı 11 haricindeki diğer 3 katılımcı, *mevcut kurumların yeterli olduğu ve gerekeni yaptıklarını* ifade etmişlerdir. Katılımcı 11'in ise konuya ilişkin görüşü şöyledir:

"Türkiye şartlarında öyle bir kuruma ihtiyaç var. Şu anda pazarlarda belirlenmiş fiyat ya da fiyat belirleyecek bir birim yok, kurum yok. Ticaret il müdürlüğü tarafından bunların takibatı yapılıyor. Daha fazla sahada olabilecek bir kurum olması lazım. Zabita eliyle biz tespitlerimizi yapıp onlara hazır bir şekilde evrak gönderiyoruz. Bu da çok fazla etkili olmuyor".

3.2.4. İslam Ticaret Ahlakının Pazarlarda Uygulanma Durumu Hakkındaki Değerlendirmeler

İslam ticaret ahlakının pazarlarda uygulanma durumuna ilişkin, katılımcı 9 ve 11, *keşke uygulansa*" şeklinde değerlendirmede bulunmuşlardır:

"Yani Peygamber efendimizin yaş pirinçle ilgili kıssasından yola çıkarak, 'aldatan bizden değildir' hadisinden daha ağır bir yük ya da daha açık bir cevap yoktur diye düşünüyorum. Zaten çok güzel bir tabir diye düşünüyorum. Daha ötesi yok, aldatan bizden değildir. Keşke uygulansa" (Katılımcı 9).

"İnsanın olduğu yerde bunların hepsi var. Keşke dediğiniz gibi İslam ticaret ahlakı yerleşmiş olsa ve herkes hakkını hukukunu buna göre düzenlese daha iyi olur tabii" (Katılımcı 11).

Katılımcı 12, *İslam ahlakına uygun ticaret yapmaya çalıştıklarını ve yaptıklarını, buna inandığını*, katılımcı 10 ise, *bunun etkin bir şekilde kontrol edildiğine inandığını* ifade etmişlerdir:

"Elhamdülillah Müslümanız. Eğer ki bir olay gerçekleşiyorsa bizim esnafımızın istemediği halde gerçekleşir. Biz de bunları telafi ediyoruz zaten. İslam dini doğruluğu emreder zaten, dürüstlüğü emreder. Hile yapma, kantarında hile olmasın der, sattığın ürün temiz olsun der. Buna birebir dikkat ediyoruz. İslam ahlakı sadece alışverişte değil her şeyde çok önemli" (Katılımcı 12).

"İlk akla gelen hileli ürünlerin tüketiciye sunulmaması, en basitinden onların te-

razilerinin kalibre edilmesi falan aklıma geliyor. Bizim bakanlığımız alanında değil ama denetlendiğini düşünüyorum” (Katılımcı 10).

3.3. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Bu çalışmada, günümüz pazarlarının düzen ve denetiminin İslam ticaret ahlakıyla ne ölçüde örtüştüğü, hangi alanlarda ayrıştığı, hisbe gibi çarşı-pazarın düzen ve tertibini sağlayacak müstakil bir kuruma gerek olup olmadığı sorularına yanıt aranmıştır. Hisbe kurumunun faaliyet alanları içerisinde yer alan görevlerden olan “tartı aletlerinin kontrolü, etiket kontrolü, pazar yerinin tertip ve düzeninin, temizliğinin ve güvenliğinin sağlanması” gibi konuların Sebze ve Meyveciler Esnaf Odası işbirliğinde Belediye Zabıta Müdürlüğü tarafından yerine getirildiği, “satılan ürünlerin hijyen ve kalite kontrolün sağlanması” konusunun ise, Tarım ve Orman Müdürlüğü tarafından yerine getirildiği bilgisi elde edilmiştir. Fiyat istikrarının sağlanması ve israfın önlenmesine yönelik konularda ise, ilgili kurumların yetkisiz ve etkisiz kaldığı görülmüştür. Fiyatlara serbest piyasa gereği müdahale edilmemesi esastır. Ancak fiyatlar müşteriye aldatici nitelikte olduğunda ilgili kurumların devreye girmesi ve bunun önüne geçmesi gerekmektedir. Zira fiyatlara hiçbir şekilde müdahale edilmemesi kaliteli ürün ile kalitesiz ürünün aynı fiyata satılmasına imkân vermekte bu da hem müşterinin hem de esnaf arasındaki rekabetin olumsuz etkilemesine yol açmaktadır. Yine ilgili kurumların pazarlardaki israfı önlemeye yönelik herhangi bir tedbir almamış olmaları da ayrı bir sorun olarak görülmektedir. Nitekim pazarların toplanması sonrasında elde kalan ürünlerin tekrar paketlenmesi, taşınması ve depolanması bir maliyet oluşturmakta, esnaf da bu ürünlerden elde edeceği gelirin, maliyeti karşılamadığı durumlarda bu ürünleri çöpe atmakta veya düzensiz bir şekilde pazar alanında bırakmaktadır. İsrafın genel olarak ekonomiye olan olumsuz etkisi göz önünde bulundurulduğunda, ilgili kurum ve kuruluşların bu konuda birtakım düzenlemeler yapıp bu tür ürünleri ihtiyaç sahiplerine ulaştırmanın bir yolunu bulmaları gerekmektedir. Böylece hem israf önenebilecek hem de ihtiyaç sahipleri bu ürünlerden faydalanabileceklerdir.¹

“Hisbe” bağlamında İslam ticaret ahlakı anlayışının semt pazarlarında uygulanışı ve rolünün nasıl olduğunun keşfedilmesi amacıyla yapılan bu çalışmanın bulgularından biri, düzenleme ve denetlemelerde eksiklikler olduğudur. Hal böyle olunca bazı esnaf bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Nitekim kurallara uymayanların ve ahlaki ilkeleri gözetmeyenlerin olduğu bir ortamda kurallara riayet edenlerin genelde dünyevi kazanç anlamında zararlı çıktığı söylenebilir. Bu sebeple çarşı pazar denetim ve düzenlemelerinin daha sık ve ciddi bir şekilde yapılması ve kurallara riayet etmeyenlere yönelik cezai işlem

1 Gıda israfının ekonomik etkilerine yönelik detaylı bilgi için Hasan Durmuş (2023) tarafından yazılmış olan “Gıda İsrafının Boyutu ve Ekonomik Etkilerinin Tespiti” adlı kitaba bakınız.

uygulanması pazarlardaki haksız kazancın önüne geçilmesi açısından elzemdir.

Pazar esnafıyla yapılan görüşmeler sonucunda katılımcıların bir kısmının mevcut kurumların görevlerini layıkıyla yerine getirmeleri durumunda hisbe gibi müstakil bir kuruma ihtiyaç olmadığı, diğer bir kısmının ise pazar yerlerinde yapılması gereken düzenleme, denetim ve yaptırımları tek elden uygulayacak ve fiilen takip edecek, pazar yerlerine has bağımsız bir kuruma ihtiyaç olduğu düşüncesinde olduğu tespit edilmiştir. Aslında katılımcıların çoğunluğunun pazarlarda yapılan denetim, düzenleme ve yaptırımların yeterli olması görüşünde olmasından hareketle hisbe teşkilatında olduğu gibi çarşı-pazarda yaşanan problemlere yerinde ve anında müdahale yetkisi olan müstakil bir kuruma ihtiyaç olduğunu söylemek mümkündür.

Ayrıca katılımcılarla yapılan görüşmelerin sonuçlarına göre, denetleyen kurum yetkilisi katılımcıların pazar yerlerindeki denetimlerle ilgili olarak yaptıkları açıklamalar ile katlı pazar yeri eşrafından katılımcıların yaptıkları açıklamalar arasında, yol işgali gibi pazar yerinin tertip ve düzeniyle ilgili konuda, etiket kontrolü, tartı aletlerinin kontrolü, malların hijyen-kalite kontrolü ve pazar yeri güvenliğinin sağlanması hususlarında farklılıklar olduğu görülmüştür. Şöyle ki, bazı esnaflar tarafından yolların işgal edildiği; özellikle balıkçılarda etikette yazan mal ile satılan malın farklı olabildiği, bayat mal satılabildiği; tartı aletlerinin yılda ya da iki yılda bir kontrol edildiği; malların hijyen-kalite kontrolünün yılda bir yapıldığı, pazar yerinde güvenlik olmasına rağmen hırsızlık olabildiği, şikâyet olmadıkça zabitanın denetime gitmediği gibi hususlarda esnaf ile denetleyici kurum yetkilileri zıt cevap vermişlerdir. Tarafımızca, görüşmeler için katlı pazar yeri farklı günlerde üç defa ziyaret edilmiş ve bu ziyaretlerde bazı esnaf tarafından yolların işgal edildiği, yerlere çöpler atıldığı, motosikletle pazar yerine girildiği gözlemlenmiş olup güvenlik görevlisine de rastlanılmamıştır.

Denetimler sonucunda gerektiğinde uygulanacak yaptırımlarla ilgili olarak, Belediye Zabıta Müdürlüğü ile İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü'nün yetkili olduğu ve ilgili kurumlarca cezai işlem uyguladıkları görülmüştür. İlgili kurumlardan katılımcıların ifadelerine göre yaptırımların yeterli ve etkin olduğunu anlaşılmakla birlikte, pazar esnafından katılımcıların ifadelerine göre ise bunun aksine denetimlerin yetersiz olması nedeniyle yaptırımların da yetersiz ve etkisiz olduğu görülmektedir. Bu durumun hem esnaf hem de müşteri açısından olumsuz durumlara neden olacağı düşünülmektedir.

Çalışmadan elde edilen bir diğer sonuç da pazar esnafının "hisbe kurumu" hakkında bilgisi olmamakla birlikte, İslam ticaret ahlakına yönelik fikir sahibi oldukları ve dini değerlerine bağlı kalarak satış yapmaya gayret ettikleridir.

SONUÇ

Modern devletin iktisadi ilkeleri ile geleneksel Müslüman toplumlarda İslam'ın iktisadi ilkeleri çatışmaktadır. Modern devlet yönetimi ile geleneksel Müslüman toplumların yönetiminin niteliksel farklılıklarından ötürü hisbe kurumunun günümüzde birebir karşılığı bulunmamaktadır. Aslında bu yadsınacak bir durum değildir. Nitekim 7. yüzyılda ilk örnekleriyle karşılaşılan ve İslam'ın temel öğretileri üzerine inşa edilmiş bir kurumun modern laik devletlerde faaliyet göstermesini beklemek mümkün değildir. Ancak hisbe kurumunun yüzyıllar boyunca edinmiş olduğu tarihi tecrübeden faydalanılarak modern döneme uygun, etkin bir yapıya sahip düzenleyici ve denetleyici kurumlar oluşturmak mümkündür. Çalışmadan elde edilen bulgular da böyle bir kuruma ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Nitekim pazarıcı esnafıyla yapılan mülakatlar neticesinde, pazarlara yönelik yapılan düzenleme, denetim ve yaptırımların istenilen düzeyde olmadığı, bu işlerin her birinden farklı bir kurumun sorumlu olmasının hızlı çözüm alma noktasında yetersiz kaldığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulguların Anwar vd.'nin (2020) Endonezya üzerine yapmış olduğu çalışmasının bulgularıyla benzer çıkmasının aslında hisbe kurumunun tarihi tecrübesinden yararlanılarak düzenleme ve denetleme hususunda etkin bir kurum oluşturmanın farklı ülkelerin ortak ihtiyacı olduğunu göstermektedir.

Fakat bu sonuçtan hareketle böyle bir kurum olmadan denetim ve düzenlemelerin eksik kalacağı gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır. Nitekim kurumları etkin ve pasif kılanlar bireylerdir. Yani bir toplumdaki insanlar ne kadar ahlaki ve toplumsal kurallara riayet ederlerse o toplumdaki kurumların üzerinden o kadar yük kalkmış olur. Tabi bu tam tersi durum için de geçerlidir. Konumuz açısından bakacak olursan çarşı-pazar esnafı ne kadar ahlaklı olursa düzenleyici ve denetleyici kurumların da yükleri o kadar hafif olur. Bu sebeple özelde semt pazarlarında genel olarak da tüm iş alanlarında iyiliğin ve İslam ticaret ahlakının yayılıp yerleşmesi hususunda farkındalığın sağlanması için, üreticiden nihai satıcıya ve tüketiciye kadar, toplumun tüm kesimlerine yönelik olarak eğitim faaliyetlerine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bağlamda, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ticaret Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı gibi kurumların işbirliği yaparak gerekli faaliyetleri organize etmeleri faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel. (1982). el-Müsned, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Akça, H. ve Bozatlı, O. (2018). Hisbe: İslam Ekonomisinde Düzenleyici ve Denetleyici Otorite. *Rekabet Dergisi*, 19(1), 38-65. <https://www.researchgate.net/publication/330545460> adresinden erişildi.

Alkış, A. (2011). Tüketicinin Korunması Açısından Hisbe Teşkilatı ile 4077 Sayı-

- lı Tüketici Kanunundaki Kurum ve Kuruluşlarının Karşılaştırılması. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (17), 133-162.
- Alkış, A. (2019). İslam Hukuku Açısından Tüketicinin Korunması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 73-138. doi:10.33437/ksusbd.440100
- Anwar, M. K., Fahrullah, A., Ridlwan, A. A. ve Muzaki, M. H. (2020). The Role of al-Hisbah in Implementation of Business Ethics in Traditional Markets. *Amwaluna: Jurnal Ekonomi dan Keuangan Syariah*, 4(2), 158-175. doi:10.29313/amwaluna.v4i2.5869
- Ateş, H. (2017). A Pioneering Institution For Ombudsman: Hisbah. *Ombudsman Akademik*, 3(6), 21-48.
- Attahiru, M. S., Al-Aidaros, A.-H. ve Yusof, S. B. M. (2016). Moderating Role of Hisbah Institution on the Relationship of Religiosity and Islamic Culture to Islamic Work Ethics in Nigeria. *International Review of Management and Marketing* 1, 6(S8), 125-132. http: www.econjournals.com adresinden erişildi.
- Azhar, A., Badarulzaman, M. H., Muhammad, F. ve Zaib, S. Z. M. (2020). Shari'ah Criminal Law Enforcement in Hisbah Framework: Practice In Malaysia. *Intellectual Discourse*, 28(1), 149-170.
- Babacan, M. E. ve Yılmaz, İ. (2019). Modern Dönem Türkiye Toplumunda Asabiyet ve Sosyal Sermaye İlişkisi. *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi*, 4(2), 173-191.
- Bal, F. (2013). Hisba Literature as A Source of Islamic Economics and Yahya Ibn Omar al-Andalusı's al-Ahkam as-Suq. *Turkish Studies*, 8(12), 133-149.
- Barış, M. (2020). Hisbe Kurumundan Diyanet İşleri Başkanlığı ve TSE'ye İyiliği Önerme. *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 753-778.
- Canpolat, U. (2015). *Türkiye Selçukluları Dönemi Anadolu'da Hisbe Teşkilatı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Batman Üniversitesi ve Fırat Üniversitesi (Ortak Program) Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman.
- Creswell, J. W. (2019). *Eğitim Araştırmaları Nicel ve Nitel Araştırmaların Planlanması, Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi*. (H. Ekşi, Ed.) (2. Baskı.). EDAM.
- Demirkaya, Y. (1998). Osmanlı Devletinde Belediye (Hisbe) Teşkilatı. *Journal of Social Policy Conferences* içinde (ss. 303-317).
- Dost, M. (2021, Ocak). *Medine Pazar Kuralları Çerçevesinde Osmanlı Devletinde Hisbe Teşkilatının Tetkiki*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

- Dönmez, Ö. ve Kayadibi, S. (2021). İslam Ekonomisi Bağlamında Düzenleyici ve Denetleyici Kurum Olarak Hisbe Teşkilatı. M. Şimşek, H. M. M. Shousha ve Y. Karatay (Ed.), *Uluslararası İslam Ekonomisi Kongresi Covid-19 Sonrası İslam Ekonomisi: Fırsatlar Güçlükler ve Çözüm Önerileri Bildiri Kitabı* içinde . Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları.
- Durmuş, Hasan. (2023). *Gıda İsrafının Boyutu ve Ekonomik Etkilerinin Tespiti*. İstanbul: Ekin Yayınları.
- Endülüsi, Yahya ibn Ömer. (2011). *Ahkâmus's-sûk*. thk. İsmail Halidi. Beyrut: Dâru İbn Hazm
- Habergetiren, Ö. F. ve Yalnız, İ. (2021). Osmanlı Devleti'nde Hisbe Teşkilatı. *Journal of Social Sciences and Humanities*, 5(2), 289-304.
- Hizmetli, M. (2004). Endülüs'te Hisbe ve Muhtesib. *İslâmiyât*, 7(3), 105-116.
- Hizmetli, M. (2017). Abbasilerde Hisbe ve Muhtesib: Bağdat Örneği. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(6), 425-443. doi:10.7596/taksad.v6i6.1219
- İbn Mâce, Ebû Abdullah el-Kazvîni (2009). *Sünen-ü İbn Mâce*, thk. M. Fuad Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabiyye.
- İbn Teymiyye. (2015). *Hisbe – Emr-i Bil Ma'ruf Nehy-i Anil Münker*. İstanbul: Takva Yayınları.
- Kalkavan, H. (2018). Medine Pazarı Perspektifinde Muhtesib ve Agoranomos Karşılaştırması. *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 56-63.
- Kallek, C. (1998). "Hisbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1 Temmuz 2022 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/hisbe#1> adresinden erişildi.
- Kallek, C. (2006). Narh Konusuna Yeniden Bakış. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (7), 257-276.
- Kavakcı, Y. Z. (1975). *Hisbe Teşkilâtı Bir İslâm Hukuk ve Tarih Müessesesi Olarak Kuruluş ve Gelişmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayını.
- Orman, S. (2016). *İktisat Tarih ve Toplum* (4. Baskı.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Özsoy, İ. (2004). Osmanlılarda Piyasa Düzenlemeleri. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6(22), 27-34.
- Rose, P., Beeby, J. ve Parker, D. (1995). Academic Rigour in the Lived Experience of Researchers Using Phenomenological Methods in Nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 21(6), 1123-1129.

- Salim, S., Binti Abdullah, S. F. ve bin Ahmad, K. (2015). Wilayat Al-Hisba; A means to Achieve Justice and Maintain High Ethical Standards in Societies. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(4S2), 201-206. doi:10.5901/mjss.2015.v6n4s2p201
- Sarı, H. (2020). Hisbe Teşkilatı Özelinde İbn Teymiyye'nin İktisadi Nazariyesi: Piyasa, Fiyatlar ve Ücretler. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 267-281. doi:10.47140/kusbder.790722
- Siro, A. A. ve Sundramoorthy, P. (2017). Police and Hisbah: The Status of Urban Kano Security Management. *Journal Of Social Sciences and Humanities*, 12(2), 1-15.
- Tabakoğlu, A. (2013). *İslâm İktisadına Giriş* (3. Baskı.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tüketicinin Korunması Hakkında 6502 Sayılı Kanun. 28/11/2013 Tarih, 28835 Sayılı Resmî Gazete(2013). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6502&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden erişildi.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitim Bilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 6(24), 543-559.
- Yılmaz, İ., Ateş, B. ve Soylu, M. (2021). İdeal Devletten İmkânsız Devlete: İslam İktisadında Devlet Düşüncesi. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 109-138. doi:10.31679/adamakademi

EXTENDED SUMMARY

Research Purpose

The aim of this study is to explore the effectiveness of the institutions that provide the order and control of the bazaar-market, which was carried out by the hisbe institution in the past, and which is performed by more than one institution today, and the implementation and role of the Islamic commercial ethics understanding in the district bazaars in the context of hisbe.

Research Questions

In this study, answers were sought to the questions of how much the order and control of today's markets coincide with the Islamic commercial ethics, in which areas they differ, in which areas they align and whether there is a need for an independent institution such as Hisbe that will ensure the order and organization of the bazaar-market.

Literature Review

Although the studies examining institutions similar to the Hisbe institution today are mostly theoretical studies, qualitative research was conducted in order to analyze the practical reflections of the Hisbe institution in two studies. The first of these is the effectiveness of the Hisbe organization in ensuring public security, and the other, related to the subject of the study, the effectiveness of the Hisbe organization in the neighborhood markets. Accordingly, Siro and Sundramoorthy (2017) investigated the contributions of the police and Hisbe institutions in tackling current security problems in Kano, Nigeria. The results of the analysis revealed that tremendous successes have been achieved, but despite these successes, some important obstacles such as insufficient staffing and funding, lack of working tools and corruption affect the smooth functioning of these institutions. Anwar et al. (2020), on the other hand, investigated the role of Hisbe in the practice of business ethics in the Wonokromo neighborhood market in Surabaya, Indonesia. As a result of the research, it was determined that although some sellers do not have theoretical knowledge of business ethics, they apply ethical business values because they obey the religious values taught by their families, while others do not practice these even though they know about religious values. The results of the study shows that Hisbe's function in the Wonokromo market is good despite some shortcomings in terms of price, size/scale and quality of goods that can be managed by audit.

Methodology

In this study, qualitative research method was used. In qualitative research, the aim is not to generalize the findings to the research population, but to analyze the main phenomenon in depth. Qualitative research is an appropriate method to address research problems that need to be explored (Creswell, 2019:21). As the research design in the study, phenomenology study was preferred among the qualitative research methods. Phenomenology is a qualitative research method that allows people to express their understanding, feelings, perspectives and perceptions about a particular phenomenon or concept and is used to describe how they experience this phenomenon (Rose, Beeby, & Parker, 1995). As a data collection method, semi-structured interview technique was used. The semi-structured interview technique provides a certain level of flexibility to the researcher by adhering to pre-prepared questions. If the participant answered some questions in other questions during the interview, the researcher may not ask these questions (Türnüklü, 2000).

Working with a small number of people is a typical feature of qualitative research. This is because each time the number of people is increased, the researcher's ability to present an in-depth picture weakens. Depending on the situation, it is possible to work with a single person or research site, sometimes this number can be increased from 2 to 40. There is a risk of a superficial

outcome, as a large number of cases are difficult to examine. At the same time, collecting and analyzing qualitative data takes a lot of time, and each person added extends this time (Creswell, 2019:271). For this reason, it was decided to limit the number of people to be studied in the research to a total of 12 people, including one official from the 4 relevant audit institutions and 8 people from the marketer gentry.

The study group of the research was determined by snowball sampling technique. Snowball sampling is a sampling method that usually occurs after the research begins, when the researcher asks the participants to suggest other individuals to include in the study (Creswell, 2019:270).

Results

One of the findings of this study is that there are deficiencies in regulation and supervision. It is essential to carry out more frequent and serious inspections and regulations of the bazaar market and to take penal action against those who do not comply with the rules in order to prevent unfair gains in the markets.

Another result obtained from the study is that, although the market tradesmen do not have knowledge about the "Hisbe institution", they have an idea about Islamic trade ethics and try to sell by adhering to their religious values.

As a result of the negotiations with the market tradesmen, there is no need for an independent institution such as Hisbe if the existing institutions fulfill their duties duly by some of the participants. It has been determined that there is a need for an institution. In fact, based on the opinion of the majority of the participants that the inspections, regulations and sanctions in the markets are not sufficient, it is possible to say that there is a need for an independent institution that has the authority to intervene in the problems experienced in the bazaar-market, as in the Hisbe organization.

Furthermore, according to the results of the interviews, there appeared to be differences between the statements made by the supervising agency officials regarding the audits in the marketplaces and the statements made by the marketplace tradesman. These differences consist of the arrangement and layout of the marketplace, such as road occupation, label control, control of weighing instruments, hygiene-quality control of goods and ensuring marketplace safety.

